

סיון תשנ"ו - יוני 1996

ספרות ילדים ונוער

שנת העשרים ושתיים

חוברת ד' (88)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו
ד"ר אסתר טרסי-גיא, עדה קרן, דליה שטיין
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-293801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 829688 814690 - 02

עיון ומחקר

87/17 P

כ"ב ?
תש"ו

אשר סופר לילד הגרמני

ספרות ילדים בעת השלטון הנאצי, 1933-1945

מאת: נירה קרן

פרק מהרצאה שניתנה במכללה ע"ש דוד ילין בירושלים בשבוע יום השואה, תשנ"ו.

מהיכן להתחיל? הרי סיפורה של ספרות הילדים הגרמנית-נאצית איננו פורץ בפתאומיות. שורשיה נעוצים בהווה הגרמנית לפני שנות השלושים, והוא הולך ומשנה צורה וכיוון, בתחילה באיטיות ובהדרגה, ועם התחזקותם של הנאצים-באגרסיביות גדולה. עלייתו של היטלר לשלטון ב-30 בינואר 1933 יכולה להיות נקודת פתיחה הולמת. ייתכן שזוהי נקודת פתיחה פורמאלית גרידא. אך מכיוון שכל סיפור מחייב החלטה: במה, איך, והיכן לפתוח אומר-שינואר 1933 הוא לצרכים שלנו, היום האחד שממנו והלאה קוראים את הטקסט. באפריל 1933 הפגינו סטודנטים בשערי אוניברסיטת ברלין, והגישו תביעה בת 12 סעיפים לשלטונות המוסד ליתר אחריות באשר לגזע הגרמני, הלשון הגרמנית והספרות הגרמנית. שלושה שבועות לאחר מכן פרסם העיתון **פרנקפורטר צייטונג** דרישה מטעמה של הסתדרות הסטודנטים, לסלק את כל הספרים הבלתי גרמניים מן הספריות. במאי התחילו הטקסים של שריפת הספרים בכיכרות המרכזיות בערים שונות. הייתה הרגשה אחרי האירועים האלה, שאלו עדיין מעשים מקריים של קבוצות רדיקליות, אם כי השתתפו בטקסים גם פרופסורים מפורסמים, חברי מפלגה ואנשי ממשל.

אני רוצה לתת רשימה חלקית מאוד של הסופרים שספריהם נשרפו, הוחרמו, הורדו מן המדפים: אריך קסטנר, ברטולד ברכט, קורט טוכולסקי, היינריך מאן, תומאס מאן, ליאון פויכטוונג, טטפן צווייג, ארתור שניצלר, אריך מריה רמרק. עימם נמנו גם אנשי רוח כמו: מרכס פרויד, איינשטיין.

בלשונם ובניסוחם של הנאציזם סוציאליסטים (להלן נאצים) הואשמו הסופרים הללו בדקדנטיות, מוסר ירוד, מחשבה מעורפלת, בגידה פוליטית, ארוטיות,

תיאור בלתי הולם של גיבורי העבר הגרמניים, שימוש מעוות בשפה וכו'. לעומתם פוארו סופרים אחרים על איכויות כתיבה כמו: תיאור גאות של העם הגרמני, נאמנות, תיאור גאות של הנפש הגרמנית האצילה, כבוד להיסטוריה ולאבות, ביטויי אהבה לבית ולאומה, עיסוק בשורשים. בכך נקבע בעצם שמטרתה של הספרות, של כל הספרויות, הינה לשרת את הקהילה הגרמנית ולא לבטא את העניין והצרכים של הכותבים עצמם.

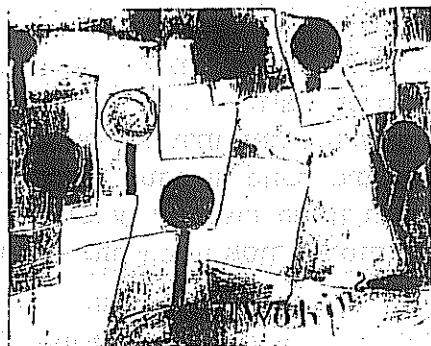
טקסי השריפה התקיימו בלילה, הוארו באורח דרמטי בלפידים, ולוו ע"י תהלוכות ותזמורות של הצבא והמשטרה. אריך קסטנר אמר בדאיון שנתן בשנותיו האחרונות, שהצפייה שלו בטקסים הללו, והנוכחות בשריפת ספריו, העלתה בו רצון עז לצעוק ולזעוק דרך המיקרופונים. במקום זאת קמץ את אגרופיו ושם אותם בכיסיו. אנקדוטה זו מעוררת את השאלה המתבקשת מאליה, באיזו מידה אפשר היה לפעול ולעשות דבר כזה בתחילתה של התקופה הזו.

הברוטליות של הצנזורה על האומנויות בכלל, ועל הספרות בפרט, מוצאת את ביטויה לא רק בשריפות הפומביות הללו אלא גם בהחרמות מסיביות של ספרים, ב'ניקוי ספריות' ובבדיקות מדוקדקות של ספרים הנמצאים בתהליכי הדפסה, במכירה ובהשאלה. מעריכים שכ-1/3 מן הספרים בגרמניה הוצאו מכלל שימוש. אילו הספרים שהוערכו כחומרים מגוונים המבטאים רעיונות עויינים לעם, כולשביקים, ליבראליים ויהודיים.

עניין נוסף שמן הראוי לציין הוא היווסדו של המשרד שנקרא "תאי הרייך" ב-1933, על ידי גבלס שר התעמולה, שחלש על תחומי הקולנוע, המוסיקה, הרדיו, הוצאות הספרים, התיאטרון והאומנות החזותית. כל אלה הועמדו תחת פיקוח קפדני. הממשלה יצרה דרכים ופרוצדורות לפיהם הם נבחנו באשר למידת התאמתם לרוח המדינה הגרמנית.

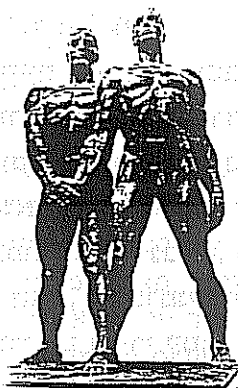
אל המתקפה הזו של השלטונות נגד ביטויים אומנותיים מגוונים 'מודרניים', בלשונם של הנאצים, נוסף נדבך נוסף ב-1937, עם פתיחת התערוכה במינכן של 'אומנות מגוונת'. בתערוכה הזו הוצגו כ-650 ציורים, פסלים, רישומים וספרים שקודם לכן היו ברשותם של כ-32 מוזיאונים ציבוריים ברחבי גרמניה. העבודות נאספו כדי להבהיר לעם הגרמני מהי אומנות המודרנית שהינה בלתי קבילה על המשטר, מפני שהיא בלתי גרמנית. התערוכה הוצגה במינכן במשך ארבעה חודשים וביקרו בה כ-2 מליון איש. אחר כך עברה במשך שלוש שנים בערי

גרמניה ואוסטריה, וצפו בה עוד כמיליון בני אדם. כדאי להזכיר כמה מן השמות האומנותיים המפורסמים שמצאו את מקומם בתערוכה של האומנות המנוונת: פול קליי/ ברלך/ קוקושקה/ קנדינסקי/ מודיליאני/ סזאן/ ואן גוך/ פיקסו/ מונק/ קטה קולביץ/ בתערוכה אומנים רבים אחרים אשר ייצגו זרמים אומנותיים שונים, ובתקופות שונות, את האומנות המודרנית. במקביל לתערוכה זאת נפתחה תערוכה שנייה, בשם "התערוכה הגדולה של אומנות גרמנית", כדי להציג ערכים אומנותיים המקובלים על המשטר.

פול קליי P. Klee - "לאן" מתוך: תערוכת "האמנות המנוונת".

האומנות 'המנוונת' נתפסה כמבטאת עולם אבסטרקטי של אי-סדר וחוסר ארגון, של אי-בהירות ועירפול, כמעלה דילמות ושאלות Wohin (לאן) שואל פול קליי בציור שלפנינו.

פסל של יוסף תורק Josef Thorak "דעות" בתערוכת האמנות הגדולה הגרמנית.

לעומת זאת, האומנות הגרמנית האמיתית הגדולה היא ריאליסטית, ייצוגית ומבטאת ערכים גרמניים של יופי, שלמות, בריאות, עולם אידיאלי חסר ספקות (איור 2).

מה לכל זה ולספרות ילדים שבה עסקינן?

המגמות שעולות ומתבהרות משתי התערוכות, הן גם המגמות שמכתיבות את דרכן של הספרות בכלל, וספרות הילדים בפרט. במלים מפורשות מדובר על התנגדות לאומנות שמבטאת אנרכיה פוליטית, אנרכיה אומנותית, אומנות בולשביקית, בוגדנית ומחתרתית. אך מעבר לניסוחים השבלוניים הללו, שבהם השתמשו הנאצים לעת מצוא ובכל הזדמנות, הרי הכוונות היו לבטל תופעות אומנותיות שאינן מייצגות

עולם מושלם וגרמני, שיש בו לעיתים ביקורת חברתית ופוליטית, שמשקפות עולם פנימי של אומן מסויים מבלי שיהיה בו ייצוג הולם לרוח הלאום.

כבר ביוני 1933, כאשר נערך כינוס של הסתדרות המורים הגרמנית הנאצית הארצית, הצביעו כל 155 הנציגים פה אחד בעד 'תיאום' של הספרים המיועדים לילדים, שפירושו ציות ואחידות ומגמתיות מכוונת מראש. הנאצים קיוו שבאמצעות ספרות הילדים יוכלו לעצב את תודעתם ונטייתיהם של הילדים. דוגמה לכך אפשר למצוא במאמר שנכתב בכתב-עת לספרות ילדים באותה שנה, וכך נאמר שם בין השאר: "רק בתקופות ליברליות חשבו אנשים שלספרות אין כל מטרה חוץ מאשר היא עצמה. עכשיו יודעים שישנן לספרות זו מטרות פוליטיות ועל פי זה יש לבחור את ספרות הילדים", ספרות הילדים הופכת, אם כן, להיות כלי אידיאולוגי ופוליטי שמטרתו האחת והיחידה היא לשרת את המשטר בכל מובן שהוא. כדי להשיג מטרה זו, מתפרסמים מפעם לפעם בין השנים 1933-1939 פרסומים רשמיים, על ידי משרד החינוך והסתדרות המורים, מהם ספרי הילדים שמוותר לכתוב ולהפיץ, ומה אסור לפרסום. **בין הנושאים שנדחו:**

סיפורי דת;

קיומם הלגיטימי של גזעים אחרים;

סובלנות כלפי גזעים אחרים;

דגש על חיי עיר;

פנטסיות מודרניות שמבטאות את הלך רוחו ודמיונו של הכותב;

סיפורים על ילדים בודדים, עצובים חולמניים, חריגים;

עיסוק בסיטואציות פרובלמטיות.

הנושאים המקובלים:

מלחמות ומעשי גבורה, מוות במלחמה (דם);

בית וארץ, נוף גרמני, חיי הכפר, איכרים (שורשיות ואדמה);

סיפורי עם ושירי עם;

מנהגים ומסורת;

הישגים גרמניים עכשוויים והיסטוריים (בניית כבישים, גשרים, תחבורה);

אם וילד

ביוגרפיות, בעיקר של היטלר וגיבורים הירואיים הסטוריים ועכשוויים.

אולי כדאי לציין בהכללה שמותרים נושאים המתארים נאמנות לגרמניות.

האוטנטיות, המסורתיות, הנעלה. אסורים נושאים המתארים כל מה שזר לרוח הגרמנית, שפותחים חלונות אל העולם הרחב, ומתבוננים בחיים על גווניהם השונים וברבדים רבים. צריך להבין שהולך ונוצר כאן עולם סגור ומסוגר שמתעסק אך ורק בחוויה הגרמנית.

הנושאים המותרים שצוינו לעיל השתלטו למעשה על כל הז'אנרים הספרותיים המקובלים: סיפורים מחיי יום יום, ביוגרפיות, אגדות, ספרי הדרכה ואלמנכים, מכתבים, סיפורים היסטוריים, ספרי תמונות, אלפונים, מקראות, שירה. לאחידות שנכפתה בתחום התימטי מתווספת גם אוניפורמיות של:

- * הלשון המיוחדת שאימצו הנאצים;
- * סגנון הכתיבה בעל הפתוס ומלודרמטיות;
- * שימוש קיצוני ומוגזם במטפורות;
- * טון שנוטה לניפוח ולקיטש, ולגרנדיוזיות.

בדרך זו נוצרה סיטואציה שבה בעצם היטשטשו הגבולות שבין הז'אנרים השונים. במקום שכל סוג ספרותי יבטא את עצמו ואת ייחודו בכלים האומנותיים התואמים לו-נוצרה אחידות של האמצעים הספרותיים שפעלו בכל סוגי הספרות. ועל-כן אנחנו מוצאים סיסמאות ופתוס בשירה (שיש בה חריזה אלמנטרית ופרימיטיבית-מאד) כמו בספרי הדרכה, ביומנים ובמכתבים. ובסיפורים לקטנים על אירועים יום-יומיים שגרתיים מדבר האידיאולוג מפיהם של הילדים, כשם שהוא מדבר מפי גיבורים היסטוריים ברומאנים היסטוריים.

דוגמה לעניין הזה, של טשטוש הגבולות בין ז'אנר לז'אנר, אני רוצה להביא מן הספר *נוער גרמני* טס של הורסט וינקלר מ-1943.^a הספר בנוי על שתי רמות שונות: 1- הרמה הסיפורית, 2- הרמה ההוראתית לימודית. במסלול הסיפורי: שלושה חברים, הנס, פטר ומנפרד שיש ביניהם קשרים מאד צמודים. הם מתפקדים כחבורה, עוזרים זה לזה ודואגים זה לזה. מנפרד חי עם אחותו אצל סבתו-כיוון שאביו נהרג במלחמה ואמו נפטרה. שלושת הנערים מתחילים ללמוד בבית הספר כיצד בונים מודלים של מטוסים. הסיפור מתאר את ההתלהבות שלהם, הצטרפותם ליחידה המיוחדת לבניית טיסנים בנוער ההיטלראי, עד הגשמת החלום-טיסתם האמיתית. הסיפור מלווה באיורים עדינים, בשחור לבן שמנסים להעביר אלינו אווירה והבזקים של נוף, יחסים אנושיים ומצבים אנושיים. המסלול השני מפרט ומדגים כיצד בונים מטוסים: החומרים, החוקים האירודינמיים, תהליכי הבנייה וכו', תוך כדי המחשה של הנתונים בגראפיקה

שימושית, הוראות ושרטוטים נחוצים.

מה הקשר בין שתי הרמות הללו? איך מחברים ספרות וטקסט של הוראות? האם הלשון והסגנון משתנים תוך כדי מעבר מסוג אחד למשנהו? התשובה מורכבת. בחלק הטכני הלשון היא טכנית ומסבירה. אבל אל תוך החלק הזה משתרבות כל מיני אמירות וסיסמאות על החשיבות של בנית טיסנים, וכן גם על יחסי הילדים, איך הם בונים יחד, החברות ביניהם-וזה כבר נאמר בטון ובסגנון אחרים. בחלק הסיפורי ישנו ניסיון להיות פואטיים:

עכשיו אוחזת השמש במטוס. היא מנצצת בחלקי המתכת שלו ומפיצה חם נעים. האם זוהי מציאות? השקט הזה מעל העננים. האם לא מטיילים בעולם קסום אל ארץ אגדות? עוד פעם גומעות העיניים מן הפאר השמימי. ושלושה נערים מתעוררים מחלום שלא היה חלום.

שתי הרמות, הן מצד התכנים והן מצד העיצוב חודרות האחת אל תוך השנייה וכמו שכבר ציינתי נוצר טשטוש ואי הבחנה בין סוגי הטקסט השונים. בעצם הספר משתמש בטקט הספרותי ככלי, כעוזר, למשוך את הקורא הצעיר כדי שבסופו של דבר ילמד משהו אמיתי וחשוב, כדי שיכין את עצמו להיות טייס בחיל האוויר של הרייך.

דוגמאות נוספות לקוחות מספרי אלפוני. כבר בשלב של לימוד האותיות, בספר הלימוד הראשון, נכנסת האינדוקטרינציה לתמונה. לדוגמה, לימוד צמד התנועות והדגמתו במילה, כאשר לכך מתלווה טקסט שנראה כמו שיר המדבר על המאמץ המלחמתי, על תרומת כסף, על קריאת הכבוד להיטלר, והקטע מסתיים בסיסמה, "הקרבה - כולם עוזרים" (איור 3).

heil heil heil
eile Uwe eile
ho le Mi mi
heil heil heil

דף מתוך אלפוני "מכפנים ומבחוץ"

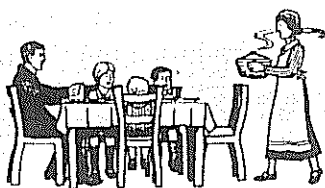
Hierher, Herol!

Lena holt Toni heraus.

Heini ruft laut: Heil! Heil!

דף מתוך: אלפוני "גרמניה הצעירה"

דוגמה נוספת: איור מאד ילדותי של ילד מחזיק בידיו זר פרחים ומה שנאמר שם - הפיהרר בא! מתחת לציור קטעים מן הנאומים של הפיהרר (איור 4):

E Ei - E Ei

Eintopf - Sonntag

Ein topf Sonn tag

Eine Schüssel. Eine dicke Suppe.
Ein e Schüs sel. Ein e dicke Sup pe.

geben spenden - arm reich
ge ben spen den arm reich

Ein e Suppe nur. Ja, a ber ein e dicke Sup pe.
Ein e Schüs sel. Eintopf. Mutter soll auch Sonntag haben.
Es ist we nig zu spü len. Ein ma und El la spü len.
Wir op fern - Op fer sonn tag.

מתוך אלפוני

Der Führer kommt!

Der Führer spricht:

Carne Opfer bringen für dein Vaterland!

Wir sind vergänglich, aber Deutsches Blut ist bleibend!

Da keinem Mitleid liegt keine Rache!

Ihr müßt treu sein, ihr müßt mäßig sein, ihr müßt sanft sein,
und ihr müßt untereinander einig sein, geheißt,
brüderliche Kameradschaft bilden! und nun.

מתוך אלפוני

* "למד להגיש קרבן למולדת";

* "אנחנו ברי חלוף אך המולדת חייבת לחיות";

* כוחך בתוך עמך".

דהיינו: הציור נועד לילדים קטנים, והוא אופייני ביותר לאופן ההמחשה באלפונים ובמקראות. מן הצד השני הטקסט המתלווה הוא מתוך הנאומים של היטלר ובודאי שאינו הולם ילדים בשלב ההתפתחותי, שבו אנו מדברים.

דוגמה שלישית - חיבור מלים למלה אחת, Eintopf המושג: מושג זה נולד בתקופת המלחמה, כאשר היטלר פנה לעם וביקש לחסוך במזון ובכסף, להכין תבשיל בקדרה אחת - Eintopf - כדי לתרום למאמץ המלחמתי. כאשר מגיעים לתהליך הלשוני של צירוף מלים משתמשים אם כן במושג זה, כהדגמה לשונית שמאחוריה חבוייה כוונה פוליטית.

בתקופה שבין 1933-1939 אנחנו מוצאים בספרות הילדים כותרים מן הסוג הבא:

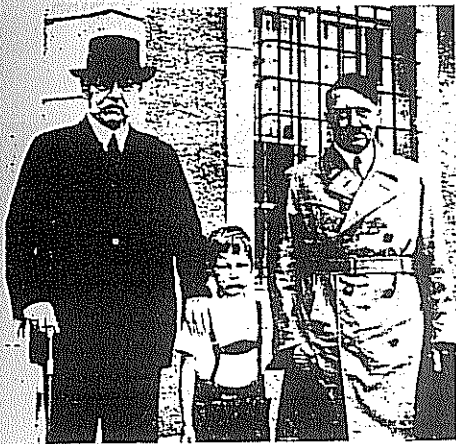
היו אמיצים אחרים גרמניים

גרמניה אני בא!

בשולי המלחמה הגדולה

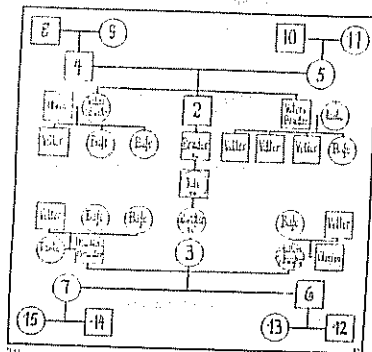
הרפתקאות של חייל

שני בחורים בצי הריין

מתוך ספר הפיהרר של הנוער ברייך הגרמני

ספר הפיהרר לנוער הגרמני
היטלר שלנו - לעם ולנוער
צעירי היטלר חווים את הצבא
הדרך להיטלר (עם הקדמה של גבלס)
הכפרי הצעיר, או חיים ועבודה על האדמה

30

שרטוט המחשה מתוך: ספר קריאה ראשון על טהרת הגזע

זהירות, אניות גרמניות
הפצוע הקטן

ספר קריאה ראשון על טהרת הגזע

לכבוד הנוער הגרמני

כאשר היה אבא במלחמה

אש ודגל

צעירים העולם שלכם.

ספר השנה של הנוער ההיטלראי (בספר מרקס על זיהוי

חיות יער, ספורט ושיפור היכולת הגופנית, על ביסמארק,

על מחנאות והקמת אוהלים וכו', איורים (8-9)

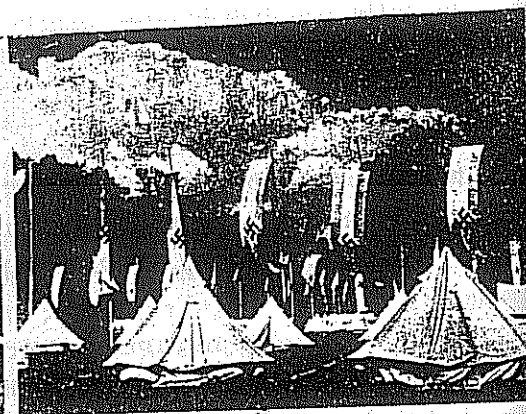
בשבילנו השמש אינה שוקעת

מתוך: צעירים העולם שלכם, ספר השנה של הנוער ההיטלראי

ושני ספרים אנטישמיים: פטריית הרעל, ואל תאמין בשועל באחר ואל תאמין
לדברתו של היהודי.

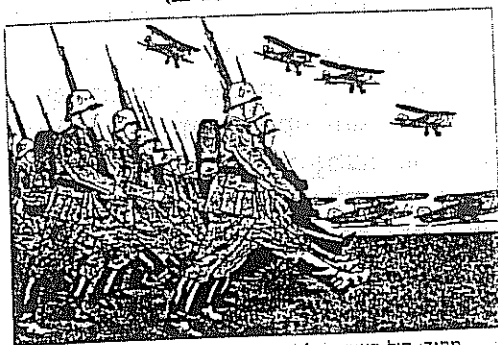
הערות אחדות בשולי הספרים הללו:

*קשה לעשות הבחנה אמינה לאלו טווחי גילים מיועדים הספרים. הרבה מאד
פעמים הלבוש החיצוני נראה תואם גילים מסויימים ואילו התכנים, הלשון

איור 8 9 מתוך: צעירים העולם שלכם ספר השנה של הנוער ההיטלרי איור

המסרים עומדים בסתירה למראה העיניים ולרושם הראשון.
מרבית הספרים מלווים באיורים ובסמבולים שונים, שחוזרים על עצמם
בז'אנרים השונים וגם הם תורמים בכך לטשטוש הייחוד של הסוג הספרותי.
נמצא שם ציורי דגלים, חיילים, צלב הקרס, דמויות שרידיות והרואיות, כלי נשק
מכל סוג שהוא, מפות התפשטות של הצבא באירופה (איורים 10-11)

מתוך: היל האוויר שלנו - ספרנו וול בן 12 דפים

„Gib mir deine Hand,
deine weiße Hand,
Ich wohl, mein Schatz,
Ich wohl, mein Schatz, Ich wohl, lebe wohl,
denn wir fahren,
denn wir fahren,
denn wir fahren gegen England.“

מתוך הספר: בעת המלחמה בבת שבמקסנולד

האם עלתה אי פעם השאלה על התאמתם לטקסט המסויים שאליו הם מצורפים?
במרבית הספרים ישנו מבוא או אחרית דבר, שנכתבים על ידי אישיות פוליטית
מפורסמת, או שמצוטטים בהם חלקי נאומים של היטלר, לעיתים זוהי תוספת של
הסופר עצמו המעידה על כוונותיו ומטרותיו, בספר השנה של הנוער ברייך

הגרמני נכתב בהקדמה:

הספר הגרמני הזה הוא ביטוי של הרוח הגרמנית, הנשמה הגרמנית, הדם הגרמני. אנו נבנה את הקתדרלה של האומה הגרמנית. לא אומה של חולמים ותמהוניים. כי אם אם אומה של מעשה ורצון מדיני. הספר יכול להיות חבר לקטנים, אבל ההורים חייבים להיות מתווכים, כי הם צריכים להראות לילד את העולם הגרמני הישן, הטוב והמסורתי.

דוגמה נוספת לתוספת, הפעם אחרית דבר, בספר **כאשר היה אבא במלחמה** ואני אומר לכם כמו הסבתא בסיפור: מלחמה היא דבר נורא, אבל אם יוצאים להגן על המולדת נגד אויב אכזר וחמדן אז המלחמה נעשית חובה ודבר גדול וקדוש".

לסיכום, אפשר לראות בתקופה הזאת את הדומיננטיות של הנושא הצבאי והמוכנות להקרבה לטובת המולדת. הספרות נותנת ביטוי לתכונה לקראת משהו גדול שעומד להתרחש, נותנת ביטוי לאווירה של התרוממות רוח. הכותבים עסוקים בשילהוב ההמונים, בשכנוע, בניסיון להוליך את הקורא לקראת הבנה והתחברות עם היעוד הגרמני. בנוסף, ישנו באויר איום, שאינו מחוור, ועל כן ניסיון לחזק את הרוח של היחיד והכלל כנגד 'אויב', עדיין בלתי ממוקד ובלתי מגובש. גם לכך יש הד בסיפורים.

בבדיקה של ספרים וכותרים נוכל למצוא גם נושאים אחרים כמו הכפר-ערכה של עבודת האדמה, וגם את הנושא היהודי כחלק מן העיסוק בתורת הגזע. אבל אלו מעטים ונבלעים ברוב ספרי הצבא וההתגייסות.

בשנות המלחמה, 1939-1945, לפחות בהתחלה, אין כמעט שינוי משמעותי בתכני הספרים. עדיין שולטת בכיפה הנטייה המלחמתית, ועדיין ניתן ביטוי לביטחון הבלתי מעורער בצדקת המלחמה. מעניין להבחין במוטיב הרדיו שחודר לסיפורים. ברבים מהם נמצא הרדיו שמבשר על ההצלחות והכיבושים של הגרמנים. ההאזנה הרצופה לחדשות ולרדיו מקדמת את הסיפור, את העלילה, וגם מחדירה אינפורמציה פוליטית רבת חשיבות. הילדים בסיפורים מאזינים לרדיו, שהוא הוא קולה של הריאליה, מסתובבים סביבו, מתעוררים לקולו. מ-1942, כאשר מוראות המלחמה מתחילים לתת אותותיהן וההצלחות מצטמצמות, משתרבות אל הטקסטים נימות מרומזות של סבל, פרידה, נשיאה בעול, געגועים וכאב. קולות אחרים אלו חודרים באופן איטי ומשקפים את ההצלחה או הכישלון של מהלכי המלחמה. אבל אפשר לחוש שמתבקע בקע בחומת הנחישות האידיאולוגית שמשמיעים הסיפורים.

דוגמה, בחרב וברובה: הספר בנוי כך, שבציודו האחד ישנו טקסט סיפורי לילדים

מלווה באיור בשחור לבן של חיילים אמיתיים. ממול, ציור צבעוני של משחקי מלחמה ילדותיים. הסיפור אם כן עובד בשתי רמות: המלחמה כמשחק, והמלחמה כממשות. אך גם הממשות היא בגדר הנאה והשעשוע. המלחמה מיוצגת בציור ברמה הטקסטית. הספר נכתב ב-1940, כאשר בגרמניה עדיין המלחמה אינה מורגשת, אם כי היא מתרחשת בכל עוצמתה באירופה.

דוגמה שונה מתקופה מאוחרת יותר הוא הספר שטפל הקטן וארבעת סוסי החיילים. הסיפור מתאר ארבעה חיילים החונים זמנית באורוות של משפחתו של שטפל. כאשר הם עוזבים ויוצאים אל החזית הוא מתגעגע אליהם וחולם להיות חייל בעצמו. והנה קטע מתוך חלומו של שטפל:

הוא וסוסו באו למקום שהכל שקט ואפל היה. זה לא היה מפליא. כי בכל גרמניה הגדולה רבצו הערים והכפרים באפילה גמורה. מגג אחד הבתים נצצו שתי נקודות ירוקות. אלו היו עיני חתולה גדולה. היא עמדה ושרה שיר לירח. היא הפסיקה את נעימת העצב שלה: "מה אתה רוצה כאן קטן? אין כאן כבר ילדים. את כולם העבירו מכאן. פינו את כולם. חוץ מכמה גברים הדואגים לבעלי החיים. אנחנו החתולים השליטים בכפר. "והיא המשיכה: "לאן אתה רוצה להגיע קטן?" - "איני קטן, אני חייל"

מה שמעניין הוא, שהחתולה היא שמכניסה אל הסיפור את הקולות האחרים-את האינפורמציה על פליטים ועל ערים שנעזבו. הילד מבטא את הרוח הישנה ואת האידיאולוגיה השלטת 'את האני הרוצה להיות חייל בכל מחיר' ואת האמונה בצדקת הדרך הזאת.

בשני סיפורים אחרים, בת החייל וימי המלחמה בבית בזכסנוולד, המוקד הוא תפקידן החדש של הנשים. בראשון, קודם יוצא האב למלחמה והבת נפרדת ממנו אך לאחר זמן אף היא מצטרפת לשורות. בשני, שלוש צעירות עובדות במשתלה כדי למלא את מקום הגברים שיצאו לחזית. הייתי רוצה לצטט קטע קצר מן הסיפור הזה:

הוא הסתכל בשלוש הבנות שעמדו לפניו. התקופה גדולה ורצינית, בנות, הוא אמר. אנחנו רוצים שכל אחד יהיה במקומו. כך שמאוחר יותר נוכל לומר: גם אני מילאתי את חובתי ותרמתי לניצחון הסופי. במלחמה הזו כל אחד יהיה לוחם. בשדה הקרב או בעורף. אינני צריך לומר לכן יותר. אני יודע שאתן בנות גרמניות כשם שהפיהרר רוצה לראות אתכן, ושאתי יכול לסמוך עליכן.

נראה לי שהפסקה הזו יכולה להופיע בכל ספר שהוא ובכל ז'אנר שהוא. ספק אם זהו סגנון הדיאלוג שאנחנו מצפים למצוא בספרות יפה, כפי שאנחנו מבינים מושג זה. מבחינתנו, אין תימה אפוא, שאין בספר תיאור ממשי ואמיתי של

הדמויות, וגם לא סיטואציות אמינות. מה שנאמר, נאמר בסיסמאות ובשגרות לשון ששמענו אותן כבר במקומות אחרים.

במשך שתיים-עשרה שנות המשטר הנאצי אנחנו עדים לתופעה של ספרות ילדים מגמתית, כבושה בידי כוחות אידיאולוגיים-פוליטיים. על ידי כך נשללות ממנה אפשרויות ספרותיות בסיסיות, אך זה כמוזן לא העסיק את הנאצים, כפי שכבר הראיתי בתחילה. זוהי ספרות לא למען עצמה כי אם בשירות טוטאלי של המשטר.

* זוהי ספרות ללא ריחוק אסתטי;

* ללא התבוננות מתוך פרספקטיבה;

* ללא עידון ואומנותי של המציאות או עיצוב המציאות;

* ללא חופש בחירת חומרים מתוך שיקולים אסתטיים-אומנותיים.

בנוסף: אין בה ביטוי לצרכים המיוחדים של ילדים ונוער;

* לא לעולמם,

* ולא לחוויות הייחודיות שלהם.

בסיכומי של עניין, ספרות הילדים מתארת ויוצרת עולם הרמטי לחלוטין, מציאותי ואידיאלי בו זמנית, שאין בו לא חלונות ולא צוהרים ולא פתיחות לסוגי חיים, לבני אדם, לנופים, לניסיונות שמחוץ לגרמניה; שאין בו שום אמירה אוניברסאלית, אלא ההפך הגמור מזה.

נגעתי בנושא בינתיים נגיעות רופפות בלבד. יש עמי הרבה שאלות שעדיין אין לי עליהן מענה, ים של חומרים שצריך להפוך ולהפוך בהם ולנסות להבינם. מה קרה לאחר מכן, בבוקר שלאחר המלחמה? מה העסיק את הכותבים בשלהי המלחמה, מה נכתב בין 1945-1950 ובספרות הילדים, עדיין לפני שהרציונליזציות למיניהן, ההתנצלויות וההסברים עלו לפני השטח? על כך, אני מקווה לפרסם בחלקה השנייה.

כותרי האירורים:

איור 1 פול קליי, "לאן", מתוך תערוכת "האומנות המנוונת"

איור 2: יוסף טורק, "רעות", מתוך תערוכת "האומנות המנוונת"

איורים 3, 4, 5: מתוך סדרת אלפונית.

איור 6: מתוך ספר הפיהרר

איור 7: מתוך ספר ראשון על טוהרת הגזע
איורים 8-9: מתוך צעירים - העולם שלכם
איור 10: מתוך ימי המלחמה בבית בזכסנוולד
איור 11: מתוך חיל האוויר שלנו

ביבליוגרפיה:

1. רגב מנחם, "יתקופת הרייך השלישי בספרות הילדים הגרמנית, - בתוך עיונים בספרים ילדים, אוניב. חיפה, המרכז לספרות ילדים 1983.
- Barron, Stephanie, et al., "Degenerate Art" - The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany, Los Angeles County Museum of Art, 1991.
- Boßmann, Dieter, "Was ich über Adolf Hitler gehört habe..." Folgen eines Tabus: Auszüge aus Schüler - Aufsätzen von heute, Fischer Taschenbuch Verlag, 1977.
- Dahrendorf, Malte, and Zohar Shavit, Die Darstellung des dritten Reiches im Kinder und Jugendbuch, Frankfurt a/M: Dipa-Verlag, 1988.
- Doderer, Klaus, und Helmu Müller (eds), Das Bilderbuch, Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Hasubek, Peter, Das deutsche Lesebuch in der Zeit des Nationalsozialismus, Hannover: Hermann Schroedel Verlag KG, 1972.
- Kamenetsky, Christa, Children's Literature in Hitler's Germany, Athens, OH: Ohio University Press, 1984.
- Kaminski, Winfred, War and Peace in Recent German Children's Literature, Yale: Yale University Press, 1987.
- Horst Winkler, Deutsche Jugend flieht, Berlin: Verlag von E.S. Mittler & Sohn, 1943.
- "Alfred Zacharias, Halt euch brav, ihr deutschen Brüder, Stuttgart: Franckh'sche Verlagshandlung 1936.

הקסם הוא בעין המתבונן

(על עציאות ודעיון ביצירות נורית זרחי)

מאת: מנחם רגב

רבים מהגיבורות והגיבורים ביצירותיה של נורית זרחי חיים בשני עולמות: עולם המציאות שלתוכו נולדו, ואשר אתו הם צריכים להתמודד. והעולם שמעבר למציאות, שאינו פחות מציאותי לגביהם, ואשר לא פעם מעניק לגיבורים חוויות והבחנות החסרות להם בחיי יום יום. בדבריי-אוכל להתייחס רק למעט מתוך שפע היצירות, רובן שירה, העוסקות בנושאים אלה.

מהי מציאות ומהו חלום? ומהו היחס בין שני העולמות הללו? האם באמת אנחנו יודעים בביטחה מהו הגבול שבין הזייה למציאות? האם הגדרת הקונקרטי מול האבסטרקטי והדמיוני היא ברורה וסופית? כיצד מפרנס עולם אחד את השני, ומהי מידת התלות, או הניתוק שביניהם? מי שנוגע בנושאים אלה, ובראש וראשונה האומן, יודע וחש שהמושגים אובייקטיבי וסובייקטיבי מקבלים מימדים חדשים.

על זכרונות ילדותו החלומיים כותב ביאליק ב"ספיח": "על ידיעה זו, שכולה תכלת רקיע וירק דשא, רקומים עתה לפני כל מראות עולמי של הימים הראשונים ההם. מראות שאננים וקלים כערפילי טוהר, - חציים חידות וחציים חלומות - ובכל זאת אין ברורים ובהירים כמוהם ואין מציאות כמציאותם.

...אמונתי השלמה במציאותם המוחלטת של דברי בדות אלה אינה נפגמת על ידי כך אפילו כמלוא הנימה. מה לי היו? מה לי לא היו? הוויתם הנה היא בנפשי ומציאותם הלא בבשרי ובעצמותיי. אצבע אלוהים חרתה אותם על לוחות חיי, ומי יבוא למחותם? אם כאלה הם דברי חלומות - אין אמת כאמיתם ואין ממש כממשם".

כל כתבי ביאליק בכרך אחד, דביר, 1952, עמ' קמ"ה, קמ"ז)

ביאליק, המשורר המבוגר, מתבונן בחוויות ילדותו דרך פריזמה חדשה, המאפשרת לו להגדיר מחדש את המושגים: מציאות, אמת, בהירות וברירות. והעיקר: מה שנאגר בזיכרון הארוך אחריהם, כאילו שוקע ומיטשטש. ודווקא מה שנקרא חלום ובדות נעשה לנכסי צאן ברזל קונקרטיים של הנפש.

בדברים שכותב יאנוש קורצ'אק ביצירתו "כללי החיים", הוא מקרב אותנו צעד נוסף אל עולמה של נורית זרחי:

"מופלא הוא העולם, מופלאים העצים, שחייהם הם חיים של פליאה. ומופלאות התולעים הקטנות, שחייהן כל כך קצרים, ומוזרים הדגים, שהם חיים דווקא במים, שבהם משתנק האדם ונחנק ומת. מוזר ומופלא מה שמדדה ומדלג ומתעופף: החרגול והציפור והפרפר, והחיות: החתול, הכלב, האריה, הפיל, ומופלא ומוזר מאוד האדם, כל אדם יש בו כאילו כל העולם כולו.

כשאני מסתכל בעץ הרי זה כאילו ישנם שני עצים: האחד הוא עץ באמת, והעץ האחר הוא זה שבעיניי, בראשי, במחשבתי, כבר הלכתי משם ושכחתי, אבל אחר-כך אני שוב רואה אותו ומכירו, נזכרתי.

כל דבר נמצא כאילו שתי פעמים: פעם אחת הדבר כשלעצמו, ופעם שנייה הוא נמצא בעיניי שלי, בראשי שלי, במחשבתי שלי.

(קורצ'אק, **ילדות של כבוד**, עמ' 300)

כל שאנו רואים וחווים בצומח, בחי ובאדם אינו אלא פן אחד, ואולי אינו הפן החשוב ביותר, ייתכן שהמרתק והחשוב ביותר הוא המופלא, המוזר והחידתי, וזה מה שמעניק לכל אחד מאיתנו את המשמעות והטעם של החיים.

אל דברי שני היוצרים האלה מצטרפים הרהוריה של נורית זרחי עצמה במסה שלה "ראיות": "שנים רבות, ולמעשה עד היום, אני חיה רוב הזמן בהרגשה שתחושת המציאות שלי - היא היא המציאות.

יש רק רגעים מעטים כעין הבלחות אפיפאניות (התגלויות-מ"ד), כשמראה בית, עץ או חפץ מתגלה לי פתאום כבעל איכות נוספת, כאילו אמיתית יותר, משל החיים הם בעלי מימד נוסף המתגלה רק לעיתים מיוחדות במינו, בלתי צפויות ובלתי ניתנות להזמנה. רגע כזה מאפשר לי לחשוך, ולו אך לחלקיק של שניה, שהחוויה המכונה בתחושתי "מציאות" אינה מעניקה עוד מידע על העולם, אלא רק עליי, כבעלת מוגבלויות או איכויות המסייגות את תפיסת המציאות שלי, ושייתכן כי כשם שקיים צבע נוסף שאינו נראה לעיני בגלל תכונת עיני, כך ייתכן שיש בי חוש מסויים הגורם לי לחוות חוויה של העדר בחוויה של יש.

האם המציאות היא מה שאני יוצרת, או איכות אובייקטיבית שאני נטבלת בה במידת עצמי? שאלה זו מהלכת עלי קסם שחור. אולי העולם הוא תעתוע, ובעצם אינו קיים כלל מחוץ לדמיוני?

(מחשבות מיותרות של גברת, הקבה"מ, עמ' 53)

בדבריה אלה היא ממשיכה, כביכול, את הבחנותיו של קורצ'אק, אלא שהיא מעמיקה יותר ושואלת, כיוצרת, על מקומה בין העולמות שהם מקורות ההשראה

שלה. בזהירות היא מעלה הרהורים שיש בהם שאלות רליגיוזיות על מהותו האמיתית של העולם. היא שואלת שאלות שהן הן התשובות עצמן. וכאומן אמיתי היא נעה כל הזמן בין מעגלי ההעדר והיש. היא שואלת על מהות יצירתה כ"איכות אובייקטיבית שאני נטבלת בה במידת עצמי". ודומני, שאף אנחנו, שרוצים לחוות את יצירותיה, צריך שנשתדל להיטבל באיכות המיוחדת של יצירותיה כדי שנוכל להתקרב אל עולמה. את היצירות, שאדבר עליהן בהמשך הדברים, חילקתי, לשם נוחיות ההבחנה, לשלושה נושאים:

התמודדות

נוגה, גיבורת הסיפור "מפרשיות", מסרבת ללכת לבית הספר בשל אוזניה: "עם האוזנים האלה אני לא הולכת יותר לבית-הספר!" היא גם מקנאה באחיה התינוק, כביכול, בשל אוזניו הקטנות, היא מסבירה לאמה: "את התאמנת עלי... את התינוק כבר ילדת עם אוזנים קטנות". היא חובשת לראשה את כובע הקש של אמה, כדי שתוכל להסתיר את אוזניה. והנה כשהיא מסובבת את הכובע על ראשה קורה דבר מופלא: היא נוחתת בסין, והקיסר שם שמח שהוא פוגש ילדה לדוגמה. וכך, על ידי סיבוב כובעים, היא מגיעה לעולמות מופלאים שבהם היא זוכה לאהבה ולכבוד: לאהל החליף ואל מלכת הים. וכשהיא חוזרת ממסעותיה היא חובשת את הכובע הקטן של אחיה התינוק ומגלה: "ובעצם זה בכלל לא היה כיף להיות תינוק לעולם." היא מסירה את הכובע ומגלה שני עגילים מקסימים באוזניה, אלה האוזנים שחברה לכיתה כינו בשם "מפרשיות", הילדים בכיתה, שנוגה חוזרת אליה, מלאי התפעלות: 'מנין יש לה עגילים כאלה?' לחשו הילדות מאחור. 'תראי, תראי, מי נתן לך את זה?' שאלו הילדות מלפנים. נוגה חייכה חיוך סודי: "המפרשיות". חפץ פשוט, כובע, יכול להעביר אותך, אם רק תרצה בכך, לעולמות קסומים, ואפילו יסייע לך להתמודד עם בעיותיך.

השוואה לשתי יצירות של משוררות אחרות מבליטה את המיוחד בסיפור של נורית זרחי. דני, בסיפור "שערי הארץ" מאת מרים ילן-שטקליס, מתבייש בשערותיו הג'ינג'יות ומסתיר אותן בתוך כובע ישן ומרופט, אך כשהוא נעשה גיבור לאומי נערץ, הוא זורק את הכובע, כי שוב אין לו מה להתבייש בהופעתו. בשירה של לאה גולדברג "כובע-קסמים" חולמת הילדה על כובע קסמים שיהפוך אותה לגדולה ויאפשר לה לשוטט בעולם. אולם המשאלה אינה מתגשמת ונוותרת בגדר חלום. בניגוד לסיפור של ילן-שטקליס אין בסיפורה של זרחי סממנים מקומיים. זהו סיפור אוניברסלי, ריאליסטי בנקודת המוצא שלו. הכל קורה כאן ללא הבעת משאלות, וללא השבעות ומילות קסם. האירועים הקסומים

מתרחשים, כי הם חלק מן המציאות. ומשום כך גם אין בסוף הסיפור יקיצה מחלום. ואם מישוהו מפקפק באמיתות הסיפור, יבואו העגילים ויעידו... (מפרשיות, הקבה"מ)

הפלאים שסביבנו

הקפנו את עצמנו בחפצים ובמיני מאכל העומדים לשרתנו. אין לנו אלא להושיט את היד ולבחור במה שמתאים ומה שיספק את צרכינו. אנחנו הרי מכירים את תכונות החפצים השונים ואת טעמיהם של מיני הפירות. ובכל זאת כדאי שנהיה מוכנים להפתעות, במיוחד אם חושינו דומים ברגישותם לאלה של המשוררת. הייתכן שדברים הנראים לנו מוכרים כל כך, מסתירים בחובם סודות?

האשה באבטיח

אשה אחת גרה בתוך אבטיח גדול, נורא.

היו לה שם שני שרפרפים

וכסא ומנורה.

היא חתכה לה חלון

וחצבה לה סלון,

ותלתה שם תמונה

והכניסה ארון,

וחתול שיצוד עכברים

היא גידלה בפניה

ופתאום-

נסתיימה העונה.

בתוך גזר

ארוך

אכל

צר.

מעכשיו-

לא היה לה מקום לסלון,

ולכן היא חתכה מחצית הארון

והכניסה רק רבע

כיסא

וחתול

ושרפרף

מעצמה היא בקושי הצליחה לרחוק

את האף.

הלכה לה אותה האישה

לחפש לה דירה חדשה.

היא חקרה, שאלה

לא מצאה שום דבר

רק חדרון

(אני אוהב לשרוק ברחוב, מסדה)

בבוטן גרו שתי שכנות

בבוטן גרו שתי שכנות

שלא מצאו מרגוע,

למרות שכבר היו כמעט זקנות

הן לא חדלו לרגע

זו בזו לפגוע.

מקצה הבוטן האחת אל השניה היתה צועקת:

"הגידו! לא יהיה פה פעם שקט?"

השניה בקצה קולה היתה עונה:

"צפוף לך פה?"

לכי לגור באפונה!"

(כף עץ וקדרה שטוחה, מסדה)

קילפתי תפוז

קילפתי תפוז,

מצאתי בפנים-

כמו בתוך קן

ילד יושן.

אמרתי: "רגע

סליחה, שלום."

ואת הפלחים

שמתי במקום.

הילד אמר:

את עשית פה חור,

תקני את הפלח,

נשוב עלי קור."

ועד היום-

אם הוא לא הצטנן,

בתוך התפוז

ילד יושן.

(ישנונה, כתר)

נורית זרחי נוטלת אלמנטים מעולם המעשיה כמו למשל: הדלעת שהופכת למרכבה ב"סינדרלה" או התינוק שנמצא בתוך הכרוב בגינה. אבל למעשה הם מקבלים בשיריה משמעות אחרת, בעיקר בזכות ההומור. **לא כל דבר הוא כפי שהוא נראה.** בתוך הפירות טמונים בני-אנוש קטנים: אישה, תינוק שהוא אולי עובר שעדיין אינו רוצה לצאת לעולם, ושתי זקנות נרגנות. אבל בבחירת שוכני המעונות המופלאים מצויים גם גבולותיו של הקסם. שהרי הדיירים אינם מפלצות, פיות, טרולים או גמדים שהגיעו אל עולם בני האדם מעולמות רחוקים. ההפתעות הללו אינן מאיימות או מפחידות. כמה נעים לגלות שמאחורי הקסם מסתתרות דמויות כמונו: אשה שצריכה להתאים את רהיטיה לסלון החדש, שתי זקנות שאינן יכולות לדור בשלום בדירת השיכון שלהן והתינוק החושש מרוח פרצים. הדמויות הקסומות, מעשיהן ושאיפותיהן, אינם אלא **בבואות** של המתבוננים בהן. והרי זה מקרב את הקסם אל המציאות ומטשטש את הגבולות שבין מציאות ודמיון. ואולי צריך לראות את הדברים בצורה אחרת. אולי **איננו מסוגלים** לדמיון פרוץ ולפנטסיות מרקיעות שחקים. ועובדה זאת חוסמת בפנינו את היכולת להתבונן בקסם בלי להתאים אותו למושגים שלנו?

היתה לי נעל

היתה לי נעל רגילה,
הנעל יום אחד גדלה
הגיעה לי עד הסנטר,
גדלה כמו בית, כמו פסנתר,
התחילה לחלק פקודות:
"הביאי לי דברים", פקדה-
הייתי למשרתת נעל,
היה לי שפע עבודה.
ניתן עליה פעם מויץ,
אמרה: "תראי, אני ארביץ."
"הייתי פה בהתחלה -
ורק אז באת", אמרתי לה.

ענתה: "מה שהיה - היה,
אבל מה שעכשיו -
זה שאני האדונית
ואת, גרדי לי את הגב."
בכיתי ועבר ענק:
"איזה מזל", אמר בקול
"שנים אני חיפשתי נעל
לרגל של בחור גדול."
מדד אותה,
ובדיוק במידתו היתה.
הנעל, בלי לומר מילה,
הלכה עם רגל הענק
לאן שהוא הולך אותה.

(ישננה, כתר)

לעולם אינך יודע מתי, כיצד, למה ומדוע, ייהפך, לפתע פתאום, עצם מסוים
למשהו אחר-מוזר ומעורר תמחון. אין סיפור מסביר ואין מילת-קסם. הנעל
הנשלטת והפסיבית תמיד, גדלה למימדי ענק ושיעבדה את מי שהיתה נועלת
אותה. הרי זו פרודיה על הרצון להיפוך תפקידים: הילד שחולם שיהיה גדול כדי
שישלוט באלה השולטים בו. והנה מסתבר שגם לאביזרים המשמשים אותנו יש
חלומות נקמה... אבל, בסופו של דבר אין הנעל נמלטת מגורלה: היא חוזרת
לתפקידה המוכר. ואולי זהו מין משל על גבולות הקסם ועל ההכרח לחזור אל
המציאות?

בציפיה לבלתי-יאמן

אילו הייתי כותב מדריך למען אלה הרוצים לחוות קסמים ופלאים, הייתי, על פי
שיריה של נורית זרחי, כותב: לא די להאמין שפלאים ייתכנו, צריך להיות מוכנים
לקראתם בכל רגע ורגע. בבחינת 'גם אם יתמהמהו בוא יבואו'.
יש הרבה מלכות ומלכים בשירי נורית זרחי, כאן נסתפק בקטעים-משיר אחד.

אני פגשתי את המלך

אני פגשתי את המלך
עימדו בשקט הרוחות,
ועשבים - אל תפצו פה
ואיך ידעתי שהוא זה?
מרום שהוא עמד קרוב.

קרוב אלי כמו נשימה,
כמו עצמי, כמו טל על כותרות מכביד,
כמו שאת הירוק מן העלים אין להפריד...
אני פגשתי את המלך.
שיתקו לדום, הכיוונים.

(בישוף, מסדה)

המלך, זו הדמות שמגלמת את העולם המופלא של המעשייה: שליט, אב, יפה-תואר, חכם וכל יכול. כדי שיופיע צריך כל היקום להיות דרוך. כי מי שזכה לעמוד במחיצת המלך, שוב אינו אדם רגיל. משהו מן הקסם וההוד דבק גם בו. מי שהבחין במלך יש לו סגולה המבדילה אותו משאר בני האדם. ובלשון השיר: "ופעם ראשונה לבי פשט את מעיליו/והתקרב לאש, /מוצף מכול חודיו/כמו כוכב ים מרדוב."

מיהו המלך? כל מי שיש לו זיקה למופלא שבעולמנו יבחר לו את המלך שלו. שני שירי הפגישות הבאים שונים מאוד מהשיר הזה, אך הם מבטאים כמיהה למה שהוא שונה מחיי יום יום, למה שהוא מעבר לנו.

אתמול הייתי עייפה

אתמול הייתי עייפה כמו אבן.
פתאום היה לי צילצול בדלת,
נכנסו אפורי כסף שני שועלים,
"שבו!" מזגתי להם קפה בספלים.

אתמול שוב הייתי עייפה כמו הר.
פתאום שוב צילצול בדלת,
"לילה טוב." פיהקו שתי נמיות,
מיטה הצעתי ושתי נמנמיות.

כשמגיעים עורבים היא מושיבה אותם מול הטלוויזיה, ומציעה להם מקלות לכיסוס. בסופם של דברים נכנסים שני קופים, שמביאים דברים מופלאים: "אשכול אגוזים שקטפו מעבר לעננים."

פיצחו והוציאו מתוכם
כל הלילה מטמון אחר מטמון:
אניות זכוכית, תיבות, חוטי דר,

יהלומים ופניני הון.
ואני כל הלילה רק חשבתי:
ונניח שהייתי הולכת לישון...

(הפירה שרצתה להיות זמרת, דביר, עמ' 16)

המוטיב מוכר: הילד שמצפה לאליהו הנביא ונרדם, ציפיית-שוא לכוכב נופל או לשמיים שיפתחו ויביאו לקיום משאלות. הגישה כאן היא פרודיסטית: דווקא כשהיא עייפה מאוד היא זוכה לביקורים המופלאים. מסתבר, שלא די להיות בציפיה מתמדת. מי ששייך למסדר המסתורי של הרגשים למופלא, אסור שיביע התפעלות מיוחדת, שמא יפוג הקסם ויסתלקו האורחים. לכן צריך להתייחס אליהם כאל אורחים רגילים: למזוג קפה לשועלים ולהציע את המיטה לנמיות. והעיקר: כל מה שמופלא וקסום אינו מתרחש לאלה שמדברים על כך, אלא לראויים בלבד, הזוכים ביפה שבחיים בהיסח הדעת.

שתי נקניקיות

שתי נקניקיות פתחו לי את הדלת
"מה את רוצה? האחת מיד שואלת,
רצה השניה מגישה לי כוס קפה,
שתי נקניקיות מחונכות יפה.
שתי נקניקיות שוטפות לי את החדר,
בלילות החורף יושבות, סורגות לי סוודר,
"איך הכותונות שלך כל כך נקיות?"
"הנה, שאלו את הנקניקיות."

ובשבת, כשכל העיר ברחוב צועדת
את דודותי הזקנות אני פוקדת,
ומשני צידי שתי מגבעות ענקיות,
צועדות גם שתי נקניקיות.

(הפרה שרצתה להיות זמרת, דביר.)

נקניקיות כעוזרות, זהו באמת קסם מפתיע. אבל כשאתה קורא את השיר לפרטין,
וכל שמתרחש שם נראה כה טבעי, עד שאתה אומר לעצמך: באמת, למה לא?
וטוב לדעת שאותה ילדה ששועבדה על ידי הנעל, היא עכשיו אדונית לשתי
משרתות שהן במקרה גם נקניקיות, כי הקסם פועל בכל הכיוונים. צריך רק
להאמין ולצפות גם לבלתי אפשרי.

ערכנו מסע קצר בנופי הדמיון והמציאות שבכמה מיצירותיה של נורית זרחי.
בפרפרזה על משפט מפורסם, אפשר לומר שהקסום והמופלא הם בעיני
המתבונן. אני מבקש לסיים בדבריה של המשוררת עצמה:

"וכך אני חווה את הגיל, את חוסר הגיל. הידיעה של הילדות היא התחושה
שהעולם בתוכי, שאני הפרח, אני הגשם, אני החושך, אני אמא שלי. האני הקטן,

שאינו קיים עדיין במובדל מן העולם, בדומה לאני של מיסטיקנים ואומנים גדולים המתגלה בוידוייהם, הוא אני רחב ללא כל תחושת חציצה או גבול, מפני שהוא העולם".

(מחשבות מיותרות של גברת, הקב"מ, עמ' 19)

אורי אורלב זכה במדליית הזהב על שם הנס כריסטין אנדרסן. הוא הסופר הישראלי הראשון הזוכה בפרס זה אחרי שנבחר מבין 23 מועמדים ע"י 11 שופטים מארצות שונות. המועמדים הומלצו כל אחד ע"י סניף IBY בארצו. העמותה הישראלית שבמרכז לזון קיפנים, מכללת ליונסקי, המליצה על מועמדותו של אורי אורלב. זהו הפרס הבינלאומי החשוב ביותר לספרות ילדים ונוער והוא מוענק מידי שנתיים ע"י הוועד הבינלאומי של IBY, הקשור ל UNESCO ול UNICEF והנתון לחסותה של מלכת דנמרק. מרגריט השנייה. המדליה תוענק בכרונינגן, שבהולנד. ב-14 באוגוסט 1996. בכנס IBY הבינלאומי. מאז 1956 זכו בפרס 21 סופרים וביניהם אסטרין לינדגרן (1958). אריך קסטנר (1960). טובא ינסון (1966). וכריסטינה נוסטלינגר. (1984).

דמות האישה בספרות הצדיקים לילדים

מאת: ליאת פולוצקי

א. ספרות הצדיקים

ספרות הצדיקים יונקת משני מקורות עיקריים: מאגדות-עם שהועברו מדור לדור ובכלל זה סיפורי חז"ל, ומסיפורי חסידים. אלו גם אלו שוכתבו ועובדו לילדים. חלקם למשל נכתבו ע"י נינו של הבעש"ט, רבי נחמן מברסלב, אשר נשען בסיפוריו על קדושתם ועל כוחם של סיפורי הצדיקים מתוך דברי הבעש"ט עצמו (ויליאן 1993).

הסיפור החסידי עבר שינוי חשוב אחד; אם בתחילה היה זה סיפור שסיפר הרבי הצדיק לחסידיו; אם ע"י רצונו להבהיר סוגייה מסוימת בהלכה, בדרך מבודתת קמעה, או אם היה ברצונו ללמד לקח חשוב דרך הסיפור, הרי בהמשך התהפכו היוצרות במרכזו של הסיפור היה הצדיק עצמו שעליו מספרים החסידים; על גדולתו, על מעשיו ועל נפלאותיו. לכן ניתן לומר כי בהתפתחות התהליך הסיפורי בחסידות הופך הצדיק מ"מספר הסיפור" ל"גיבורו של המעשה", וכל העלילה נעה סביבו.

ברובה המכריע של הספרות החסידית עומד הצדיק כגיבור הסיפור, וחסידי מספרים אודותיו במטרה ברורה להאדיר את שמו ואת פועלו. כך שהערצת הצדיק עוברת כחוט השני בין כל הסיפורים הללו (ויליאן 1993).

גם כאשר סיפורי-חסידים אלו עובדו והפכו לסיפורי ילדים נשאר בהם אותו מוטיב המעמיד את מידותיו של הצדיק כמשפיעות שפע רב על העלילה, על הסתבכותה ועל פתרונה.

לפעמים הצדיק מופיע באופן בולט ולפעמים באופן סמוי, אך כוחו ורוחו מרחפים על העלילה והם בבחינת החוט המקשר בין הדמויות ובין פיתוח העלילה. היסוד הדרמטי בסיפורים אלו מושג באמצעות הבלטת הניגודיות בתיאור, והתנגשות ערכית בין טוב לרע; בין הכוח הפיסי של הפריץ לבין יתרונו הרוחני של הצדיק; בין הקדושה והטהרה לבין החולין. המגמתיות ברורה מאוד והיא באה לחנך את הילד החרדי להעריך עד אימה את דמותו של הצדיק כדמות נעלה, שיש עמה מסתורין, ולא תמיד יהא ניתן לרדת לסוף דעתה, אך יש בכוח הצדיק לשדר מערכות ולגבור על כוחות הרשע למען קהלו. הצדיק נתפס כמי שלוחם את

מלחמת המונו, לעתים המאבק מתואר בסיפורים כרוחני ולעתים כגשמי, שהווי הצדיק בחסידות עושה כמה שליחויות ויש לו כמה פנים, מאחר והחיים הם בריבוי פנים. עיצוב דיוקן הצדיק בספרות הילדים החרדית קשור גם בקשר אמיץ למצוקות כלכליות, נפשיות, דתיות ורוחניות, שהיו בעיירה היהודית במזרח של אירופה, והם גם שרירים וקיימים בחברה החרדית בימינו.

הנושאים הבולטים כיסודות דידקטיים בסיפור החסידי נוגעים לתחומי ההתנהגות המוסרית הפשוטה ביותר, כמו; מתן צדקה, הכנסת אורחים, הכנסת כלה, קדושת השבת ואהבת ישראל. ישנם מספר אלמנטים החוזרים בכל הסיפורים הללו ונעמוד עליהם בקצרה:

1. **האמונה בנסים ונפלאות** היא יסוד קבוע בספרות הצדיקים החסידית.
 2. **האופטימיות.** הרוח הנכאה היא מידה מגונה בחסידות, וגם בשעות הקשות ביותר בשל קשיי הגלות, קשיי הפרנסה והחיים, אל לו לאדם להתייאש. האופטימיות הנובעת מהביטחון המוחלט בבורא העולם משפיעה השפעה מכרעת על חייו של הילד המתחנך על ברכי תורת החסידות.
 3. **גמילות חסדים** - הדבר נבע מהדלות שמקורה בגלות והעזרה ההדדית בנושאים גשמיים ובקיום היומיומי הפכו לשם דבר במסגרת החברה החרדית ויש להם גם ביטוי בספרות הצדיקים. מעלתה של גמילות החסדים בסיפורי הילדים ניכרת ביותר והיא משקפת את הווי החיים ואת המציאות בחברה זו. "צדקה", "הכנסת-כלה" ו"פדין-שבוים" גם הם ערכים בולטים בסיפורים.
 4. **תלמוד תורה.** תלמוד תורה הוא אחד הדברים שאין להם שיעור, והוא שקול כנגד כל המידות והערכים ביהדות.
- מאפיינים אלו שזורים כמעט בכל סיפורי הצדיקים אם כי הם לא נמצאים בהכרח בכל סיפור וסיפור.

ב. עיצוב הדמויות

מבחינה ספרותית הדמויות מעוצבות כמושלמות, "טובות" חד-ממדיות ובשום מקרה לא מציאותיות. בדומה לסיפורי האגדה-המעשייה - בז'אנרים הדמיוניים, יש דמויות מעולם הדמיון; או טובות או רעות אך חד-ממדיות (מלחי 1993). סיפורי הצדיקים למרות שהם מתיימרים לספר סיפור אמיתי על הרב הצדיק - מתקרבים יותר לז'אנר האגדות מאשר לז'אנר ריאליסטי כלשהו המתיימר לתאר בדרך היסטורית, אמינה באמת, את חייו של צדיק כלשהו בשר ודם. לכן גם אחרי קריאת עשרות ספרים על הצדיקים, קשה לנו לדמיין אותם כדמויות תלת-ממדיות ברורות ואמינות.

לא רק הצדיק אינו מעוצב כדמות בשר ודם (על חולשותיה), דמות שניתן להבינה ואולי להזהות אותה אלא גם יתר הדמויות המתוארות בסיפורים, הן חד-ממדיות, חסרות עומק. אין הן דמויות רבות פנים, אלא דמויות שטוחות, רדודות, שאופיין מעוצב בידי המחברים במטרה מוצהרת אחת שבצדה תמיד ניתן ללמוד על ערכיו. הדמויות תמיד מגויסות לצורכי קידום העלילה, לשם הפקת לקח אחד ויחיד, כדי לשרת את החברה החרדית, את ערכיה ואת אורח חייה, הן תמיד לקוחות מהעולם החרדי כאשר לעומתו ובעימות עמו, עולות דמויות הלקוחות מהעולם הלא-יהודי העולם הגויי (ויליאן 1993).

העלילה מתפתחת באופן קבוע, בשני משורים מקבילים והפוכים, שמתנגשים בסופו של דבר ויוצרים בעייתיות. בעייתיות זו באה על פתרונה בהתערבות הצדיק הכל-יכול, או ערך עליון הפותר את הבעייתיות, ואז הכל בא על מקומו בשלום.

בדומה לסיפורי האגדות העממיים לילדים, גם סיפורי הצדיקים הם כאמור מעין סיפורי אגדות, והם מתאפיינים בכך שהדמויות המתוארות הם מאוד סטריאוטיפיות, כאשר לכל דמות יש את התפקיד שלה.

מצד אחד ישנו הצדיק החכם מכל בן תמותה רגיל, ומעטים האנשים, אם בכלל, המסוגלים לרדת לסוף דעתו (שרק לקראת סוף הסיפור או שיאו היא מתגלה בכל גדולתה) אבל חסידיו מאמינים בו בעיניים עצומות. לפעמים ישנו הספקן שאינו מאמין בנסים ו/או ברבי הצדיק, אך גם הוא, לבסוף, נאלץ להאמין ומצטרף לחסידיו של הצדיק. ברוב הסיפורים מתוארת סיטואציה של מצוקה, יהודי או קהילה של יהודים עומדים לפני אסון, ורק בזכות תושייתו של הצדיק הם ניצולים. תיאורי היהודים מתחלקים לשניים: או גבירים (לפעמים נדיבים ויראי שמים ולפעמים קמצנים וספקנים), או יהודים קשי יום; עובדי עבודת כפיים, עובדי אדמה לא שלהם ו/או חוכרי בית מרוח ששייך לפרץ הגוי. דמויות נוספות הן הדמויות של הגויים שהם תמיד פחות חכמים ופחות טובים מהיהודים; או שזה פריץ רע, או שזה סתם גוי פשוט-עם ושיכור, או שזה שוטר גוי שונא יהודים. בכל הסיפורים אין כמעט דמויות אפורות גייטרליות; שכן מצד אחד נמצאים היהודים הטהורים/החכמים/הרוחניים, ומן הצד השני נמצאים הגויים רעי הלב/המושחתים/המטומטמים/השיכורים.

אולם לעתים (כנראה כדי לשמור על אמינותו של הסיפור) הדמויות משתנות במשך העלילה (ובכך תיאורן זה שונה מתיאור הדמויות באגדות הקלאסיות למיניהן). ה"קמצן" לומד לקח ולפעמים גם "הגויים הטיפשים" לומדים להעריך את קדושתו של הצדיק. במלים אחרות, הדמויות המתוארות יכולות לפעמים

להשתנות במידה זו או אחרת (או שהשקפת עולמם בעצם משתנה) אבל הצדיק לעולם נשאר אותו דבר. הוא לא משתנה אף פעם בתוך הסיפור, שכן הוא מייצג מלכתחילה את השלמות כולה. לעומת זאת יכולה להשתנות שפתו של הצדיק שכן הוא פונה לכל אחד ממאמיניו בשפתו הוא, ובכך גדולתו.

ג. שאלות המחקר: כיצד מוצגת דמות האישה בסיפורי הצדיקים?

(שמה, שמות התואר הניתנים לה, שפת דיבורה, רגשותיה, מחשבותיה...)

על רקע ההבחנה של יהודים לעומת גויים, מעניינת דמותה של האישה, כפי שהיא מוצגת בסיפורים אלה. האם האישה מתוארת כדמות סטריאוטיפית לחלוטין (רעה או טובה, חכמה או טיפשה), או שמוצגות כאן נשים שונות? אפשר לומר באופן כללי את הדברים הבאים:

1. בכל הסיפורים שבהם מוזכר הצדיק או מעשיו, לא מוזכרות כלל נשים, ובכלל זה לא מוזכרת בהן דמותה של "אשת הצדיק". לכן לא ברור אם הצדיק נשוי אם לא.

2. כאשר מוזכרות נשים בחלק מהסיפורים, הן תמיד גיבורות משניות, ולעולם לא הדמות הראשית. אלה בדרך כלל נשיות של יהודים הנמצאים במצוקה ושוקלים לפנות לרב לעצה או בקשה.

3. בעוד שדמויות הגברים בדרך-כלל סטריאוטיפיות לגמרי (היהודים חכמים והגויים טיפשים, היהודים צדיקים ומוסריים והגויים חוטאים ומושחתיים), הנשים המוזכרות אינן עשויות מקשה אחת. במובן מסוים אפשר לומר שדמות האישה איננה דמות סטריאוטיפית לגמרי, אין כאן דמות אחת חד-משמעית המתנהגת בצורה זהה בכל הסיפורים מצד אחד, ומצד שני, הנשים היהודיות (רק אותן מצאתי), אינן רעות ולא טובות לגמרי. ובכל מקרה הן דמויות אפורות המככבות תמיד ככינור שני; משום כך חלקן אמנם צדיקות גמורות (אשתו של אבא יודן העשיר בסיפור "האוצר" ("יום-יום היה הולך משרתו הנאמן אל רחוב העניים, ידיו מלאות דברי-מאכל, אשר אשתו הצדקת הכינה עבורם"), או אשתו של הגאון רבי איסר זלמן בסיפור "צריך לפייס את החלבן" ("אצל רעייתי הצדקת לא יגלוש חלב סתם כך בלא סיבה מיוחדת...)).

חלקן מתנהגות באטימות או בחוסר סבלנות (התעלומה המסתורית) וחלקן בטוב לב (צריך לפייס את החלבן)

לפעמים מוצגת אישה כנועה העושה רצון בעלה ואין לה כל דעת משלה, ויש שמוצגת אישה שיש לה השפעה מוחלטת על בעלה (בסיפור האוצר).

הדומיננטיות או הכניעות של האישה אינה בהכרח קשורה למעמדה החברתי. לכן מעניין הדבר שאין כאן הבדל אם מדובר באשת הרב/הגביר או אשת פשוט-עם. גם אין זה בהכרח דומה לאשת גביר אחר וגם אשת הרב אינה בהכרח דומה לאשת רב אחר ובוודאי כך הדבר לגבי נשיהן של פשוטי העם, אופיין אינו בהכרח זהה (יש כאן יוצא מן הכלל אחד; אשת הצדיק, אם היא אכן מתוארת, בד"כ היא צדיקה אף היא כמו אשת רבי איסר זלמן או אשתו הראשונה של רבנו גרשם).

לפעמים מתוארת אישה עצמאית הצדיקה בזכות עצמה שמרשה לעצמה לייעץ ולהשפיע אם היא חושבת שהיא צודקת. או שהיא משתכנעת מבעלה או שהיא משכנעת אותו. עם זאת נשיהן של פשוטי-העם בדרך כלל מתוארות כמעשיות יותר מבעליהן, לפעמים הן פחות רוחניות ופחות מאמינות במה שמחוץ לדרך הטבע, למשל אשת כורך הספרים בסיפור "כורך הספרים" (כשהיא רואה שאין בידה כסף לקנות מצרכים לשבת היא לא מחכה לנסים ואומרת לבעלה: "בעלי היקר! השבת מתקרבת, ואין בידנו לכבדה. אולי תפנה אל יהודים נדיבים - והם יעזרונו בשמחה". כאשר בעלה מסרב היא מוצאת פתרון אחר - היא מוצאת את סיכת הזהב מחתונתה ומיד מוכרת אותה לצורך וקונה מצרכים לשבת.

צריך לזכור שרוב הסיפורים מיועדים לפשוטי העם ולכן אינם בהכרח סיפורים על אנשי רוח מלאי הגיגים, למעט סיפורים על הצדיקים עצמם.

מסופר בדרך-כלל באנשים קשי יום המוצאים את פרנסתם בקושי בעבודת כפיים קשה. (פונדקאי, חוטב-עצים, חוכר-אחוזה, כורך-ספרים) ונשיהן בדרך הטבע הן באותה רמה והן משתדלות לעזור להם ככל יכולתן - אישה אישה לפי אופייה וחכמתה. עם זאת ישנם כמה דברים המשותפים לכל הנשים הללו:

המשותף לכל הנשים - בשום סיפור לא מתוארת אישה בעלת מקצוע. היא תמיד אשתו של... ומקצועו של בעלה מאציל גם עליה. אם היא אשתו של החלבן היא חלבנית ואם היא אשתו של הגביר היא הגבירה וכו', אמנם זוהי אישה שמעשיו של בעלה מקרינים עליה - אם הוא צדיק אף היא צדקת, אלא שכאן יש הסתייגות אחת, שכן לפעמים היא צדקת בהיותה אשתו של הצדיק ולפעמים היא צדקת בזכות עצמה. בכל מקרה האישה תמיד בבית, או לכל היותר עובדת בחצר ובכל מקרה רק היא מטפלת בילדים. לעיתים היא מפרנסת, מנהלת את החנות, והוא לומד תורה... ובזה מתמצא כל תפקידה (אם לא נחשיב את מתן הצדקה לעניים כמקצוע ו/או תפקיד). לעתים נדירות היא מוזכרת בשמה (רק אשתו של רבנו גרשם - דבורה).

לעולם אין אנחנו יודעים איך היא נראית - האם היא יפה או מכוערת גבוהה או נמוכה, זהובה או שחורה. אלא שיש לומר לשבחם של המספרים שגם את דמות

הגברים בסיפורים לא ניתן לדמיין כלל, כי אין בכלל תיאור פיסי שלהם. אולי ההתעלמות מהתיאור החיצוני נובעת מן האיסור הקיים בדת היהודית "לא תעשה לך כל פסל וכל מסכה" - בבחינת כאילו הסופר/ת אומר לעצמו/ה "לו אתאר בדיוק איך האיש האיש נראה כאילו יצרתי אותו מחדש וזה אסור". אישית אני סבורה שהדמויות אמורות לייצג משהו - רעיון או לקח כלשהו ולכן אין זה חשוב כלל איך הן נראות. לכן הדמויות בסיפורים מתוארות לרוב לפי מעשיהם ולא לפי שמות תואר המוענקים להם ובמקומות בהם מתוארות שמות תואר הם שמות רוחניים בלבד.

ד. שמות התואר הניתנים לאישה (ותיאור אופייה) בהשוואה לשמות התואר שניתנים לגברים: (אנו מביאים חלק מן הניתוח הממצה נושא זה).

לנשים ככלל יש מעט מאוד שמות תואר:

שם הסיפור	תיאורי הגברים	תיאורי הנשים
הכפרי	הכפרי - יהודי פשוט, בעל אמונה, ירא שמיים ובעל-צדקה. הגויים - הכומר, הקונים בשוק - ללא כל תיאור.	אישתו - לא מתוארת כלל, רק מעשה מדווחים. היא מתוארת כאישה מעשית מאד ועקשנית.
סעודת העכברים	הפנדקאי מרדכי - מתואר כ"איש הגון" ע"י הפריץ ואת היתר ניתן להסיק איש נחמד, טוב וחייבני, רגוע (מעולם לא כעס גם על אלה שהיו חייבים לו כסף), סבלני, ישר והגון. הצדיק מנחם-מנדל - בעל הזרת פנים. פטר הגוי - רשע, שיכור, איש ריב (גם עם אשתו וחבריו), בעל קול גס, רגזן. השוטר הגוי - שונא יהודים (זו תכונה?). הפריץ הגוי - איש אמת (מעיד על מרדכי שהוא איש הגון).	אשתו - אין כל תיאור. מתוארים רק זבריה - היא מציעה לו להיוועץ בצדיק ובדיבור ישר ובשפה פשוטה ובעדינות אומרת: ("אני מייעצת לך בעלי, כי תיסע...") וכשהוא מסרב מנדנדת לו: (אך כשאשתו לא הרפתה ממנו...) ("כאן כבר הדיבור עקיף. מכאן אפשר אולי להסיק שהיא אישה עקשנית, למרות שדבר זה משתמע מדבריה ולא נאמר במפורש.
כורך הספרים	רבי שבתאי כורך הספרים - נאמן וישר, לא תלמיד חכם. איש שמח בחלקו. משתפק במועט. הצדיק הבעש"ט - אין תיאור ממשי אך מתוארים חיכוך ושמתח.	אשתו של הכורך - צנועה צדקת (ולפיה מלא שירות ותשבחות להשם...). כשהיא פונה להקדוש ברוך הוא היא שרה כלפיו כשהיא מדברת אליו ישירות בקול שירה כאישה משכילה המסוגלת לחרוז חרוזים.

האוצר

אשתו של אבא יודן - מתוארת רק התנהגותו. נדיב, טוב לב ועוזר לעניים. אינו מתגאה בכספו. גם כשיורד מנכסיו אינו מיואש וממשיך לעבוד במה שיש לו ולהאמין בהקב"ה.

אשתו של אבא יודן - מתוארת כצדקת וכאישה טובה ("אשר אשתו הצדקת הכינה עבורם...") ספונטנית שאינה מהססת למכור את השדה האחרון שלהם כדי לתת צדקה לעניים, בלי להביא בחשבון שכך אולי יישארו בני ביתה ללא פרנסה ("אמרה לו אשתו ללא הסוס: 'הלא נשאר לנו עוד שדה אחד. לך ומכור...'")

כמעט שלא נמצא תיאורים גופניים בתיאור כל הדמויות בסיפורי הצדיקים. ובכך אין הבדל בין גברים ונשים. אם יש תיאור פיסית כלשהו הוא בדרך כלל רלבנטי לסיפור כמו בתיאור דמותו של החתן בסיפור התעלומה המסתורית שאותו מתארת אשתו כ- גבוה, רזה שחור שיער ועיניים. אגב זהו תיאור שניתן לתת על הרבה אנשים שכן אין כאן באמת אפיון מיוחד המבדיל אותו גופנית מאחרים מה גם, שאין למשל תיאור מדויק יותר של תווי פניו.

אשר לשמות תואר אחרים, גם הם מעטים למדי (הן אצל הגברים והן אצל הנשים) בבחינת יעידו מעשיהם עליהם ולא התיאור שניתן עבורם.

בשמות התואר הניתנים לגברים לעומת נשים בולטים כמה דברים:

שמות התואר לגברים מחולקים לכמה קבוצות:

1. שמות תואר המצביעים על אופי חיובי / ובכלל זה תיאור קולו של הגבר
 2. שמות תואר המצביעים על אופי שלילי / ובכלל זה תיאור קולו של הגבר
 3. שמות תואר המעידים על השכלה
 4. שמות תואר המעידים על הופעה חיצונית / בעיקר בלבוש
- אשר לנשים מתואר רק אופיים ובשום מקרה לא לבושם (וזה קצת תמוה בהתחשב בעניין אותו מקדישות הנשים בדרך כלל ללבושן) וגם לא קולן (האמנם "קול באישה ערוה?").

תיאור מפורט של שמות התואר להלן (בסוגריים באותיות בולטות שמות הסיפורים).

ה. שמות תואר גברים

אופי חיובי

1. בעל אמונה (הכפרי) 2. ירא שמים (הישועה הפלאית) 3. צדיק (השבת אבידה)
4. ישר והגון (סעודת העכברים) 5. בעל מידות טובות (הישועה הפלאית)
6. בעל דמות מאירה 7. בעל קול חביב (צריך לפייס את החלבן) 8. יהודי פשוט (הכפרי) 9. בעל הדרת פנים (סעודת העכברים) 10. בעל חיוך מלבב (צריך לפייס את החלבן) 11. תנאי קדוש (השבת אבידה) 12. בעל צדקה (הכפרי) 13. בעל דמות מאירה (הישועה הפלאית)

אופי שלילי

1. רשע (סעודת העכברים) 2. שיכור (סעודת העכברים) 3. בעל קול גס (סעודת העכברים) 4. חלש אופי (הכסא המלכותי) 5. כפוי טובה (הכסא המלכותי)

השכלה

1. תלמיד חכם (צריך לפייס את החלבן) 2. לא תלמיד-חכם (לא כתוב בור). (כורך הספרים) 3. חכם גדול בתורה (הכסא המלכותי) 4. שקדן (הישועה הפלאית) 5. גאון אדיר (צריך לפייס את החלבן) 6. גדול בתורה (הכסא המלכותי) 7. בקי (מלומד) בחכמות רבות (הכסא המלכותי) 8. חכם גדול (השבת אבידה) לבוש - לבוש בהידור (הישועה הפלאית)

שמות תואר נשים

1. צנועה (כורך הספרים) 2. צדקת מכאן נגזרות מספר אפשרויות: א. הרבנית הצדקת (צריך לפייס את החלבן) ב. דבורה הצדקת (הכסא המלכותי) ג. אשתו הצדקת (האוצר) ד. צדקותך ואמונת החכמים שבך (מתנת יום הולדת) 3. טובת לב (האישה הטובה - האוצר) 4. קלה דעת (הכסא המלכותי) 5. אישה פתיה (כך מכנה אשת ראש הקהילה את שרה העגונה בסיפור (התעלומה המסתורית)

ו. שמות תואר משותפים

1. צדיק / צדקת
2. חלש אופי (גם אשתו של צדיק).

כאן ישנה הפרדה גמורה בעוד שלא בכל סיפור מוזכרת האישה בשמה, אלא רק כאשתו של ... (ששמו הפרטי כן מוזכר) כמעט לכל הגברים היהודים יש שמות, פשוטי העם מוזכרים בשם הפרטי ורק הצדיקים מוזכרים בשם המלא, כתיבתם ומקום מגוריהם, כי לאחר הכל הסיפור כולו נכתב כדי להאדיר את שמם. הגויים לעולם לא מוזכרים בשם המלא והפריצים - גם שמם הפרטי לא מוזכר (מחשש תביעה על השמצה? או שזה כלל לא חשוב מיהם, בבחינת כל הפריצים חד-הם ועל כן זה לא משנה מהו שמם האמיתי) לכן נוכל למצוא:

בסיפור הרואה את הנוול - רפאל החוכר ואשת רפאל החוכר (אינה מוזכרת כלל בשמה), מצד אחד, ומצד שני הצדיק - הרבי מנחם מענדל בעל ה"צמח צדק". לעומת זאת בנו של הרבי אינו מוזכר כלל בשמו ואילו רבי יוסף חן מוזכר בשמו המלא. הפריץ אף הוא אינו מוזכר בשמו.

בסיפור הכפרי - מצד אחד, הכפרי אינו מוזכר בשמו (אך כאן יש תירוץ - "איש לא יזע את שמו"), וגם אשתו של הכפרי איננה מוזכרת בשמה, ומצד שני הצדיק - רבי משה ליב מסאסוב. האלמנה - אינה מוזכרת בשמה. הפריצים - אינם מוזכרים בשמם, הכומר - אינו מוזכר בשמו.

בסיפור התעמולה המסתורית - צבי (גיבור הסיפור שאין יודעים עליו מאומה מלבד שמו הפרטי) שרה העגונה (בתו של צבי), ברוך בן שלמה (בעלה הנעלם של שרה). הצדיק - רבי שניאור זלמן מלאדי, האדמו"ר. הרב מאיר רפאל ראש הקהילה - מוזכר בשמו המלא ולעומת זאת אשת ראש-הקהילה - לא מוזכרת בשמה.

בסיפור הישועה הפלאית - אברהם הגביר (גיבור הסיפור). שרה (בתו של אברהם). ולעומת זאת אשתו של אברהם - אינה מוזכרת בשמה. הצדיק - רבי מנחם מקוסוב. יעקב (היהודי שגר ליד הגבול). היהודי הנדיב והעשיר - אינו מוזכר בשמו.

בסיפור סעודת העכברים - מרדכי הפנזקאי (גיבור הסיפור). ולעומת זאת אשתו של מרדכי - אינה מוזכרת בשמה. פטר (הגוי השיכור), שוטר תורן - גוי - אינו מוזכר בשמו, שופט גוי - אינו מוזכר בשמו. אך הצדיק - הרבי מנחם מנדל בעל ה"צמח צדק" מליובאוויטש.

בסיפור מתנת יום הולדת - משה החוכר (גיבור הסיפור). אשתו של משה - אינה מוזכרת בשמה. הפריץ - אינו מוזכר בשמו. אך הצדיק - רבי ישראל בעל-שם-טוב מהעיירה מזיבז.

בסיפור האוצר - אבא יודן העשיר מאנטיוכיה (גיבור הסיפור). אשתו הצדקת של אבא יודן - אינה מוזכרת בשמה. רבי אלעזר, רבי יהושע ורבי עקיבא (חכמים שבאו לעיר לאסוף כסף לצדקה ושמותיהם לקוחים כאילו מהאגדה של פסח - לכן לא בהכרח השמות האמיתיים).

בסיפור צריך לפייס את החלבן - הרב ראש-הישיבה - אינו מוזכר בשמו. הצדיק - הגאון רבי איסר זלמן. אשתו של הגאון רבי איסר זלמן - אינה מוזכרת בשמה. החלבן - אינו מוזכר בשמו.

בסיפור כורך הספרים - רבי שבתאי (גיבור הסיפור שנאמר עליו שהוא כורך-ספרים). אשתו של רבי שבתאי - אינה מוזכרת בשמה. הצדיק - הבעל-שם-טוב.

בסיפור השבת אבידה - רבי חנינא בן דוסא (גיבור הסיפור). אשתו של רבי חנינא בן-דוסא - אינה מוזכרת בשמה.

בסיפור הכסא המלכותי - רבנו גרשם מאור הגולה (גיבור הסיפור). דבורה - אשתו הראשונה של רבנו גרשם. אשתו השנייה של רבנו גרשם - אינה מוזכרת בשמה.

באזיל מלך קשטא, ג'ון שר המלך,

אם נסכם את הרשימה דלעיל המתייחסת לשמות הגיבורים במדגם סיפורי הצדיקים שלפנינו, נבחין בדברים הבאים:

1. כל הצדיקים ללא כל יוצא מהכלל מוזכרים בשמם המלא (שם ושם משפחה) ובדרך כלל מוזכר גם אחד מכתביהם ומקום מגוריהם.

2. היהודים פשוטי העם שהם גיבורי הסיפורים (להם קורים כל הנסים והנפלאות) מוזכרים לכל היותר בשמם הפרטי בתוספת עיסוקם לפעמים מסתפקים בציון העיסוק בלבד.

3. הגשים בסיפור אינן מוזכרות בשמן המלא אף לא פעם ולעתים נדירות בשמן הפרטי, ואז שמן בדרך כלל סתמי וחוזר בכל הסיפורים (בין הסיפורים שכאן מצוינות 2 נשים בשם שרה ואחת בשם דבורה. גם את שמות נשות הצדיקים אין אנו יודעים).

4. כמעט כל הגיבורים המשניים המופיעים בסיפור אינם מוזכרים בשמות, ובוודאי לא בשמות המלאים.

5. הגויים לעתים נדירות מוזכרים בשם פרטי אך גם אז רק גויים המשחקים כינור שני או פשוטי עם, השר ג'ון הרשע, פטר השיכור.

6. הפריצים הגויים אף פעם אינם מוזכרים בשמם.

יוצא אפוא שמצד אחד רוצה המספר שנוזהה היטב באיזה רבי צדיק מדובר, אילו הן נפלאותיו, והיכן הן התרחשו, אך מצד שני הוא נזהר כנראה מהשמצות ולכן אינו מצרף את שמות הגויים ובמיוחד הפריצים המעורבים בעניין, למרות האבסורד שבעניין כנראה עדיין קיימת היראה מה"פריץ הגוי" ומעשיו, ועל כן מוטב שלא להזכיר בשמו. או שהסיבה לכך שהפריץ הוא דמות סתמית סטריאוטיפית המתאימה לכל פריץ שהוא, בכל מקום שהוא, ועל כן אין טעם להזכיר את שמו. אשר לפשוטי העם מוזכרים בדרך-כלל רק שמם הפרטי (אם הם גיבורי הסיפור) ובשום מקרה לא מוזכרת אשת-איש פשוט בשמה הפרטי. היא לעולם תישאר אנונימית בעיננו.

נכון הוא שלו היה שוויון מה בהתייחסות לשני המינים מן הראוי היה לכתוב הן את שם הגיבור והן את שם אשתו כאחד. אך כאמור דבר זה לא נעשה גם לא לגבי שמם של הרבניות נשות הצדיקים.

2. סיכום

מאפייניה של דמות האישה בסיפורי הצדיקים הם:

1. תמיד אישה נשואה או עומדת להינשא או אלמנה או עגונה - אישה רווקה אינה מתוארת.
2. לעתים רחוקות מאוד ניתן לה שם, אך תמיד ללא יוצא מהכלל - רק שם פרטי (גם הגברים מלבד הצדיקים, ובמקרים מסוימים הגברים מתוארים רק בשמם הפרטי).
3. לעולם לא מתוארת צורתה החיצונית ואין הקורא יכול לנחש איך היא נראית (גם לגבי הגברים אין תיאור חיצוני פיסני).
4. הרבה מהנשים צדיקות, אך לא כל הנשים, מצד שני לא כל הנשים רעות ישנן כאלה וישנן כאלה אך בהיותן כולן שייכות לגזע היהודי גם הרעות לא ממש רעות, ואלו שעושות מעשה ממש רע (כמו אשתו השנייה של רבנו גרשם מאור הגולה אשר גילתה סודו לזרים) מכונות "קלות-דעת" ולא בוגדת, מנוולת וכיו"ב שם שהיה מתאים לה יותר. יש מעין סלחנות מתנשאת לגבי הנשים (כמו לילדים קטנים) גם כשהן עושות מעשה רע.
5. בהשוואה לשמות התואר הניתנים לגברים שמות התואר הניתנים לנשים הם מועטים יותר בצורה מאוד בולטת. שמות התואר המציניים חכמה, גאוניות וכיו"ב לא קיימים כלל כשמדובר בנשים.

6. באף לא אחד מן הסיפורים (למעט התיאור של אשתו השנייה של רבנו גרשם) לא מתוארת אישה טיפשה או אידיוטית או סתם בורה ועם הארץ בהשוואה לבעלה החכם. להיפך כשהבעל צדיק וגדול בתורה אין אשתו מטומטמת היא חושבת בעצמה דברים (אשתו הרבנית של הגאון איסר זלמן מלצר בסיפור "צריך לפייס את החלבן" בעצמה מגיעה למסקנה שהחלב לא גלש סתם אלא בגלל שלא נתנה תשר לחלבן).

7. אין כאן בהכרח שירי הלל לאישה הצייתנית העושה רצון בעלה. מתוארות נשים כאלה בחיבה, אך בחיבה לא פחותה מתוארות נשים יותר דומיננטיות ויותר מעשיות הדוחפות את בעליהן לעשות מעשים טובים ואף הן זוכות לאהדה (אשתו של אבא יודל הגביר המציעה לו למכור חצי מהשדה האחרון שנשאר לו ולחלק את הכסף לעניים, או הנשים שדחפו את בעליהן להיועץ בצדיקים בשעת צרה, גם שהבעלים לא התלהבו לכך במיוחד).

8. בדרך כלל מתוארות הנשים דרך טכניקת הראייה - ולא דרך טכניקת ההגדה, שכן על הגברים ישנם לא פעם היגדים - שמתממשים במשך הסיפור, בעוד שהנשים אינן זוכות בהיגדים - מתוארים רק מעשיהם.

9. בהרבה מקרים, הנשים מגלות תושייה לצאת מבעיות ו/או מצוקות יותר מבעליהן אשתו של כורך הספרים בסיפור כורך הספרים לדוגמא מוצאת פתרון הן לכבד את השבת והן לא להיזקק לחסד הבריות (בכך שהיא מוכרת את סיכת הזהב שלה). או אשתו של אבא יודן העשיר שאינו יודע מה עוד הוא יכול לתת לצדקה ונעצב אל ליבו. אשתו מוצאת פתרון ומציעה לו למכור את מחצית השדה האחרון שנשאר להם ואת הכסף לתת לצדקה בסיפור האוצר. גם אשתו של הפונדקאי מרדכי לאחר שהוא לא יודע מה לעשות היא מציעה לו לנסוע אל הרבי מנחם מנדל בעל ה"צמח צדק" ולבקש את ברכתו (בסיפור סעודת העכברים). או אשתו המעשית מדי של הכפרי שאיננה מוכנה למכור את פרתה האחרונה ומחליטה לדרוש סכום כסף גדול עבורה ורק אז היא מוכנה למכור את הפרה (בסיפור הכפרי).

10. הנשים כנראה אינן "חושבות" כי אף פעם תיאור של מחשבותיהן הפנימיות בדומה לתיאור מחשבותיהם של הגברים. גם תיאור רגשותיהן הוא דל בהשוואה לתיאור רגשות הגברים.

אם כך דמות האישה מוצגת בדרך-כלל בחיבה, לא תמיד בהתנשאות וגם לא בעונינות (אין תיאור של נשים מכשפות למשל).

יתכן והסיבה לכך היא שנשים הן אלו שמעבדות סיפורים אלו לילדים וחלילה

מהן לגרום לילד הרך לזלזל בדמות האם/האישה שהיא בעצם עמוד התווך של החברה החרדית (היא המפרנסת והמטפלת בילדים ברוב המקרים). נכון שיש הרבה סופרלטיבים הנקשרים בשמם של הגברים ולא נקשרים בשמן של הנשים (במיוחד סופרלטיבים הנקשרים לשמם של הצדיקים למיניהם) אבל מעשיהן בפועל של הנשים מעידות עליהן שהן לא פחות חכמות ולא יותר קטנות אמונה ולא פחות אופטימיות ולא פחות צדיקות מבעליהן. למשל אשתו של רפאל החוכר אשר מחליט שלא להתייחס למכתב של הרבי והוא נשאר בשל כך עצוב ונבון ואילו אשתו אומרת לו: "דברי הרבי קודש הם ואינך צריך להסתפק בהם... התעודד וסע אל ר' יוסף חן..." ובאמת הנסיעה הזאת למרות שנראתה אבסורדית בעיניו, בסופו של דבר מצילה אותו (בסיפור הרואה את הנולד). או אשתו של משה החוכר המשפיעה על בעלה לנסוע לבעש"ט למרות שהוא עצמו לא נוטה לכך ורק אחרי בקשות רבות הוא נענה לה וכך ניצל (בסיפור מתנת יום הולדת). במובן זה שונות הנשים המתוארות משאר סיפורי האגדות לילדים הקלאסיות ששם האישה מתוארת או כיפה (ואז היא תמיד צעירה) או כמכשפה (ואז היא תמיד זקנה מכוערת). כאן אין לנו אפילו מידע על גילן של הנשים (לא ברור לנו אם הם זקנות/צעירות ובוודאי שאין התייחסות לצורתן החיצונית (כמו שאין התייחסות כמעט לצורתם החיצונית של הגברים).

נכון הוא שהנשים אינן קיימות בזכות עצמן אלא הן "ספח" לבעליהן. אולם עובדה זו לא הופכת אותן בהכרח לבובות מצועצעות שכל תפקידן לקשט את הבית, כפי שנמצא לדוגמא, בסיפורי האגדות הקלאסיות.

מצד שני אין מאמץ להציג את האישה למלוא עמקה. אין בכלל תיאור של מחשבותיה הפנימיות (האמנם אין לה זמן לחשוב?) וגם תיאור רגשותיה לוקה בחסר בהשוואה לתיאור רגשותיהם של הגברים. אגב במובן זה היא דומה ל"צדיקים" שגם לגביהם לא מתוארים הרגשות והמחשבות הפנימיים (כשהבעש"ט שמח - זה מתבטא קודם כל כלפי חוץ). אלא שאצל הצדיקים הסיבות לכך שונות מאשר אצל הנשים (אני מניחה שלא מתוארים רגשותיו ומחשבותיו של הצדיק משום שהם נשגבים מבינת אנוש ואילו של האישה הרגשות והמחשבות אינן רלבנטיות למעשיה או שאינן חשובים).

ספרות עיונית

ויליאם י., (1993) מוטיבים מרכזיים בסיפורי הילדים בעולם החרדי מותוך: מעגלי קריאה כתב עת לעיון ולמחקר בספרות ילדים, חוברת 22 עמודים 43 - 68 הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, כסלו תשנ"ד - דצמבר 1993.

מלחי א., (1993) ספרות הילדים החרדית כתופעה תרבותית ישראלית מותוך: באמת מאסף לעיון הוראה ומחקר בספרות ילדים עמודים 27 - 47 / בית ברל פברואר 1993.

חובב ל., (1994) ספרות ילדים חרדית - ריאליסטית או דידאקטית? מותוך: ספרות ילדים ונוער, שנת העשרים חוברת ג-ד (79-80), עמודים 20 - 35 / סיון תשנ"ד - מאי 1994.

ספרות ילדים

דינה פ. צריך לפייס את החלבן, סיפור מחיי הגאון ר' איסר זלמן מלצר / דרכה של תורה. קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) האוצר- מספורי צדיקים/ספריית מחניים.

קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) הרואה את הנולד - מספורי צדיקים/ספריית מחניים.

קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) הכסא המלכותי - מספורי צדיקים/ספריית מחניים.

קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) כורך הספרים - מספורי צדיקים/ספריית מחניים.

קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) הישועה הפלאית - מספורי צדיקים/ספריית מחניים.

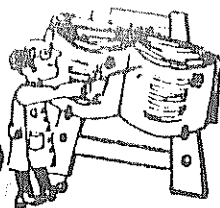
קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) מתנת יום הולדת - מספורי צדיקים/ספריית מחניים.

קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) התעלומה המסתורית - מספורי צדיקים/ספריית מחניים.

קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) ? הכפרי - מספורי הצדיקים / ספריית מחניים.

קנובלוביץ ב. (עבדה לפי מקורות) סעודת העכברים - מספורי הצדיקים/ספריית מחניים.

רוזנברג צ. (מעובד) השבת אבדה /ספריית שרשרת.

הוראה ב"דרך ההשוואה" למעשיה "אמתחת הקמח"

מאת: הרצל ליה רז

מעשיה זו שיש לה נוסחאות רבות ושונות, שייכת למוטיב "צדיקים". ברוב הנוסחאות זו אשה צדקת הנותנת את המעט שיש לה לעניים ולנצרכים. עבודת השוואה מזמינה לקריאה יותר עמוקה ויותר רחבה ומאפשרת לבנות שיעור מעגלין.

ספור זה מתאים לעבודת השוואה בכתות ו', ז' ח'. בהשוואה, חשוב לבחור ספור מרכזי לכל הכתה ולעמוד באמצעותו על המבנה הצורני של הספור-העממי (החוזר אח"כ בכל הנוסחאות) על הגרעין הכל אנושי שבו (המוטיב) ועל המשותף בינו לבין נוסחים אחרים שיובאו לכתה. בעבודה בקבוצות, תקבל כל קבוצה את "הספור המרכזי" (שכל הכתה מכירה) וספור נוסף - כדי לערוך השוואה ביניהם. בכל קבוצה אפשר לעבוד על השוואת אחד הסיפורים שהוכנו לעבודה עם הספור המרכזי. העיבודים לספור זה - שרוב נוסחיו הם יהודיים מאפשרים לבדוק את "מלאכת העבוד", ז"א לבדוק מה כוחו הפיוטי של היוצר שנתן לספור העממי - המוכר, לבוש אישי, טפוסי לדרך, יצירתו, להשקפת עולמו, לסגנון כתיבתו ואולי גם טפוסי לדרך היצירה בתקופתו.

דוגמא טובה לכך הוא הדיון בהשוואה של העיבודים לאותו ספור, ע"י י.ל. פרץ וח.ב. ביאליק. במרכז ההשוואה תעמוד השאלה: מהי "פרציותו" של פרץ בספור? ומהי "ביאליקותו" של ביאליק בספור? אמצעי חיצוני המזמין מיד להבדל מהותי שבין שתי היצירות היא השאלה: "כמה שורות הקצה ביאליק לתאור "העשיר" בספור זה וכמה שורות הקצה לתאור "העשיר" י.ל. פרץ? הלומדים יווכחו כבר בקריאה ראשונה שביאליק כמעט שלא עסק בתאור "העשיר". בספור של ביאליק "העשיר" הוא "בעל השדה" ותו לא.

בספור של י.ל. פרץ יש תאור רחב של המפגש בין "העשיר" ובין "העניה". בתאור זה יש דו-שיח מעניין בין שניהם, כשהעשיר מוצג ע"י המספר "כל יודע" כעשיר וחסיד אך ע"י דבריו עצמם הוא מוצג כ"נבזה בשם ה".

בראשית המפגש האלמנה העניה רעבה ובצר לה היא פונה אל האיש העשיר הגר לא רחוק ממנה. והוא, במקום להזמין אותה אל שולחנו ולהאכיל אותה מזון לגוף מזין אותה כביכול מזון לנפש, מתהלל בחכמתו שהביא מירושלים ומספר לה ומטיף לה ולבסוף מרשה לה ב"טוב לבו" לזכות מן ההפקר - לאסוף מאבק הקמח שנשאר על הנסרים שבאסם.

ל.ל. פרץ חשוב מאד להמחיש את הפער שבין העניה לעשיר (זה כמעט ספור בתוך הספור הרחב) - כי היה סוציאליסט ובונדיסט. הוא היה מלוחמי המעמדות בתקופתו, כתב "רומנים למשרתות" כדי לעזור לנעדרות העניות להנות מחלומות רומנטיים בחדרי המשרתות שלהן - כך אמר. הוא לחם כנגד עשירי העיירה. גבוריו במעשיות ואגדות הם סנדלרים, סבלים ועניי העדה. פרץ הכניס את עניין הפערים החברתיים לתוך הספור שלו.

ח.ג. ביאליק שהיה ממעמד הסוחרים, לא התעניין כל כך בשאלות סוציאליות. אותו העסיק המבנה הצורני-פיוטי של הספור והוא שם לב בעיקר ליסוד הדרמטי שבו. לכן - ספורו של ביאליק כתוב ב'פלש-בק', כשהגבורה מספרת את ספורה באזני שלמה בדרך של "אני מתוודה" ובתוכו דיאלוגים, בשעה שפרץ כתב כמספר "כל-יודע" וספורו פחות דרמטי ויותר איטי.

עניין זה של "מקום-המספר", הזרימה של הספור והתפקיד של הדיאלוגים בו - כולם מזמינים לעבודת ההשוואה בין היצירות - השוואה צורנית המאפשרת אח"כ דיון ערכי ותוכני.

חומר השוואה מעניין בין שני העיבודים הוא היסוד התיאורי.

"אם נרצה לצייר כל אחד מהספורים - איזה ציורים נצייר בספור שבעיבודו של פרץ ואיזה ציורים נצייר בעיבודו של ביאליק?"

שאלה זו מזמינה לקריאה נוספת וגם לחשיבה יצירתית. בדרך כלל הלומדים ממחרים לענות שקל יותר לצייר את העבודה של פרץ ורק אחרי עיון נוסף מסתבר להם שספרו של ביאליק - הבנוי על זמן אחד (מקום אחד - כי כל הנאמר מתרחש בארמון שלמה בירושלים) מזמין אל הרבה יותר ציורים ולציורים רבי דמיון.

סופם של הספורים גם הוא טיפוסי לדרכי החשיבה והיצירה של שני המעבדים. בספור של י.ל. פרץ העניה היא אשה רגילה ממשוטות העם שבאה להתדיין ברוח שגזל אותה. בסוף הדיון היא מקבלת את שכרה הריאלי והולכת לה.

בספור של ח.ג. ביאליק האשה העניה אינה סתם אשה כלשהיא. מראשיתו של הספור היא אשה נבחרת - צדקת. צורת הדיבור שלה עשירה, יכולת התיאור שלה מרשימה וכשהיא מקבלת את שקי הכסף והזהב אינה נוגעת בהם לצרכי עצמה, אלא טורחת במלאכת קודש, מקבלת תפקיד של אורגת פרוכות.

כשיגמרו הלומדים לקרוא בספור של י.ל. פרץ אפשר לבקש מהם לכתוב המשך לספור: "מה עשתה השונמית בכסף שקבלה מהמלך?"

רק אותם תלמידים שעמדו על רוח הספור הפרצי יוכלו למקם גם את הסוף שלו בתוך המסגרת המתאימה. מסגרת של חיי היום-יום בעיירה. משום שהספור של י.ל. פרץ (כמו הספור של ביאליק) רוצה להיות אגדה ולהזמין את הקורא לירושלים.

אבל מי שמדייק בקריאת ספורו של פרץ חש ברוח הגלותית שבו, הספור אינו מצליח להביא את הענייה (ואת הקוראים) לירושלים - הוא נשאר אי-שם באי מקום ובאין-זמן. לעומת זאת, ספורו של ביאליק - הופך להיות אגדה כששלמה המלך יושב על כסאו בארמונו בירושלים ושם שופט את הרוח ופוסק להשיב לאלמנה הצדקת כגמולה. ספורו של ביאליק מזמין למחזה, הוא כמעט מחזה. ספורו של פרץ נשאר מעשיה בלבד.

ביבליוגרפיה להשוואה

הבינה: הרצליה רז

- "אמתחת הקמח" או "משפט האלמנה עם הרוח" - ביבליוגרפיה
- משפט האלמנה עם הרוח - י.ל. פרץ- כרך: מפי העם, הוצאת דביר תשי"י
- האשה ומשפטה עם הרוח - ח.ג. ביאליק - "ויהי היום", הוצאת דביר
- משפט העני עם הרוח - לוי גינצבורג - בתוך: אגדות היהודים, כרך ה' דף 192. הוצאת מסדה.
- אמתחת הקמח - ש. אנסקי (תרגום: אברהם שלונסקי) - מקראות ד' - הוצאת שטיבל
- מעשה בזקנה שהלכה אל הרוחות - ז. אריאל - "ילקוט" - הוצאת מסדה תשי"א
- הנער והרוח - סיפורי עם בלקניים - מ. אבישי
- האלמנה רבת הרחמים (שני נוסחים) - מ.י. בן-גוריון. ממקור ישראל (דף נ"ט-ס')
- המלך שלמה עם הרוח - י. מיוחס - מעשיות עם לבני קדם. הוצאת דביר 1938.
- ר. גאסטר - אקס מפליה סימן 436, 444
- מעשים טובים - חמיד תרין אות י"ג.
- באר-יהודה ג' - דף 67-70, 266-269 סימן 15
- י. ספיר - אבן ספיר - חלק א' ליק 1988 (סיפור ערבי)
- אגדות אלכסנדר - גייט-שצ'י (איש עני)
- חומר דידקטי
- י. בן-יוסף - פרקי ספרות (לכתה ה') - תרבות וחינוך 1961
- מעריך לסיפור של י.ל. פרץ "משפט האלמנה עם הרוח"
- דפי עבודה של הרצליה רז במרפיד המשולב בתל-אביב, רח' טשרניחובסקי 22.

דרך השוואה בסיפורים: "האוצר" ל.ל. פרץ ו"הפרומטה" מאת ש"י עגנון

לפנינו שני ספורים נודעים (ישנם במקראות השונות) שהגרעין המרכזי שבהם שווה.

"ההתמודדות עם היצר" הוא עניין ערכי לכל עמי עולם והוא מעסיק אנשים תמיד.

הגרעין של הספורים לבוש בתלבושת ספורית יהודית. ספור בעל גרעין דומה ביפנית, בגרמנית, בצרפתית - יהיה בעל לבוש טיפוסי לאותה תרבות אנשים שבו יסופר.

שני הספורים הדומים שלפנינו בעלי לבוש יהודי. אדם יהודי אסור לו לשאת משא בשבת ולכן אותו עני מרוד הרואה לפניו מטבע בשבת חייב להתמודד מאד עם יצרו, כדי שלא יטול המטבע. שני יוצרים בעלי תפיסת עולם שונה, בעלי סגנון כתיבה שונה הרואים את האדם (גבור-הספור) בדרך שונה, כתבו אותה מעשיה בדרך שונה.

הניתוח ההשוואתי על דרכי-הסיפור, מלמד על היוצרים שעבדו אותה מעשיה ושיכתבו אותה על פי דרך יצירתם.

בספור של ל.ל. פרץ הגבור בעל שם פרטי וישגו תיאור ריאליסטי של ביתו הדל, של החלט'ל שלו. הקורא כמעט מריח את חמיצות הזעה. הגבור נאבק ביצרו בעזרת העלאת הדמויות שמסביבו. העיירה כולה ניצבת סביבו, כדי להאבק ביצר-הרע הפרטי שלו.

הוא קורא בתוכו לאשתו, לבנותיו ולסביבה שהוא חי בתוכה, בעזרתם הוא מתגבר על יצרו.

ל.ל. פרץ עיצב "אנטי גבור" יהודי, אדם פשוט מן השורה שהפנים ערכים של סביבתו ובעזרתם נאבק ומנצח.

בסופו של הספור של ל.ל. פרץ ובלבושו, הוא זוכה לאוצר ממשי של מטבעות, מן הסתם יוכל להגשים את מאווי שהם: לקנות לאשה עדי, לחתן את הבנות, לקנות לעצמו מקום ליד "קיר המזרח" בבית-הכנסת. המאוויים שהגבור מספר עליהם תוך כדי מלחמתו ביצר-הרע שלו, הם ארציים, פשוטים וברי השגה.

הקבוצות תתמקדנה כל אחד ביצירה אחת בלבד.

השיחה המסכמת וההצעות המדגימות - תהווה חוויה יצירתית ודיון פורה בהשוואה של שתיהן, כשהמורה תוסיף אינפורמציה על היוצרים ודרכם, בסוף הלמידה.

תוך התנסות בעבודת ההשוואה כזאת בכתות ה' ו' - נוכחתי לדעת שהתלמידים נהנים להמחזי את הספור של י.ל. פרץ ומעלים על הבמה את כל הדמויות שהגבור מזכיר ב"דיאלוג הפנימי" שלו עם יצרו.

התלמידים מצוירים עיירה, גודשים אותה בדמויות ממשיות ושמים בפייהם אזהרות וחרמות לגבור הנאבק עם עצמו.

הספור של ש"י עגנון קשה להם. קשה להם להמחזי את המצבים הפנימיים שלו. המצאה נחמדה המציא תלמיד כשרצה לבטא חזותית את מאבקו של גבור הפרוטה עם עצמו. הוא לקח מעיל, תחת יד ימין בשרוול שבצד החיצוני של המעיל הזמין ילד שיתחב יד בשרוול השני, בצד הפנימי של המעיל. שני הילדים ניצבו גב אל גב - והילד הסביר שהם מהווים אדם אחד ואת היצר שלו.

עצם עיסוק בהשוואה מזמן חשיבה, למידה והכרה בכוחו היוצר של המשכתב כשהוא אמן בעל אישיות יוצרת.

1) א. בן-יוסף עורך כתב-העת "עמיד", שיצא בתכניות לימודים דידקטיקה להוראת הסיפור האוצר ל.ל. פרץ.

2) כתב-העת שובח ונחת (ודף קכ"ב על פרוטה לש"י עגנון)

3) המחזה של הסיפור הפרוטה של ש"י עגנון כתבה רבקה הוברמן בשדה-חמד, תשרי-חשון תש"מ

דרך השוואה של שלוש מעשיות: הפקדון, ה' נאמן לפרוע, שבע שנים טובות

שלוש המעשיות שלפנינו, הן גילגול של ספור אחד בלבושים שונים. שלושתן מעשיה יהודית. בשלושתן, אדם (גבר) זוכה בכסף באוצר כדי שיעשה בו פרק זמן כחפצו.

בשלושתן הגבר הולך להתייעץ באשתו החכמה ועושה כדבריה.

בשלושתן המשפחה (הגבר והאשה) מוציאים את הכסף לצרכי ערכים ולא מתפתים להשתמש בכסף (שהגיע בדרך נס) לצרכי חומר בלבד.

בשלושת הספורים המבשר הפלאי הוא אליהו הנביא והוא זה שבתיווכו נשאר האוצר (אוצר הכסף) בידי אלה שידעו לטפל בו נכון.

השוני בין הספורים טמון בשני מצבים מעניינים:

(1) זמן המספר שונה

(2) מקום התרחשות הספור שונה.

כשמזמינים לומדים לבדוק את הפרטים המדוקדקים של כל ספור מוצאים ש"הפקדון" הוא ספורו של י.ל. פרץ, נכתב במאה ה-19 במזרח אירופה. בשל כך הדמויות קרויות בשמות מתאימים "טוביה וסריל", העוני טיפוסי למלאכתו של טוביה - הוא סבל.

אליהו הנביא מופיע בדמות ה"דייטש" הגרמני (שהיה דמות זרה מוזרה באותה תקופה במזרח אירופה). במשך כל השבוע האנשים עניים אך הם מודאגים במיוחד בערב-שבת ומתקשים להכין את עצמם לשבת.

סריל מבקשת שיקדישו את אוצר הכסף פדי ללמד את בניהם תורה, הסיומת הזו טיפוסית לתקופה (לזמן הספורי) ולסביבה האתנית ("תחום המושב" במזרח אירופה). לעניים לא היה כסף כדי לשלם למלמד מתאים והילדים גדלו בלא לדעת תורה ומצוות.

ילדי טוביה וסריל לא יוכלו להתפלל אחריהם "קדיש" וכך יורע גם לנשמות ההורים. סריל החכמה, מבקשת לשנות את מצב המשפחה בעולם הזה ובעולם הבא.

המעשה "ה' נאמן לפרוע" נמצאת בתוך הספר "ספור גדול מן הישועה" של ר' ניסים מקירואן. הוא חי במאה ה-11 בקירואן שבאפריקה הצפונית והיה אחד מבעלי שו"ת ("השאלות והתשובות") הנודעים בזמנו. במסגרת הספור הוא מזכיר שהספור סופר לו בארץ ישראל. אבל, כדרכו של מספר המקרב את הספור לשומעיו, הוא מתאר את אליהו הנביא, כקוסם הובר הברים (כך היו אז קוסמים בצפון-אפריקה) וכשהוא מדבר על צדקה - מבינים שומעיו "שהצדקה" לגביהם היא שחרור עבדים עבריים שנשבו ע"י האפריקאיים שהיו שודדי-ים והיו שודדים אנשים משכילים ומוכרים אותם לעבדים יודעי-ספר, כדי שינהלו את האחוזות שלהם.

עניין ילדים בני עניים ובורים - אינו נזכר כלל בספרו של ר' ניסים מקירואן, ויש להניח ששומעיו היו יהודים אמידים מתושבי קירואן.

הספור "שבע שנים טובות" מצוי ב"רות-זוטא", זהו ספר שיש בו דרשות ומעשיות הקשורות ב"רות" שבמקרא. הספור "שבע שנים טובות" מתרחש בארץ

ישראל במאות ה-2 וה-3 לספירה. העני המרוד עובד בשדות זרים ושם חוזר ובא אליו אליהו הנביא בדמות מעונן (קוסם בעננים) מארצות קדם. אשתו הכשרה (שאינ לה שם) אומרת: "נושיב את בננו הקטן וירשום הוא כל שאנו מוציאים לצדקה".

מי שלמד על אודות תקופה זו בישראל יודע:

(1) שהיה לימוד חובה וכל הילדים מגיל 3 למדו תורה.

(2) בארץ היתה מצוקה כלכלית קשה. המוכסים הזרים גזלו את העם ואנשים רבים שמטו את הקרקעות והפכו ל"ריקים ופוחזים" ז"א ליסטים.

לתת "צדקה" היתה מידה הכרחית באותו זמן, הצדקה היתה ממש כסף או שווה כסף (אוכל, בגד) וכדומה.

פרטים על כך וחיזוק לידיעה על המצב, אפשר לראות באגדה אודות אבא חלקיה - בן בנו של חוני המעגל.

האשה הכשרה שבמעשיה אומרת לבעלה שבכסף שיקבלו מן האוצר המובטח, יפרישו לצדקה ובנם הקטן והמלומד (כי הם ידעו תפילה וקריאה אך כנראה לא ידעו לכתוב) ירשום הכל. בכל שלושת המעשיות - נשאר האוצר, הפקדון בידי הנאמנים שידעו לשמור עליו ולהשתמש בו נכון - על פי תפישת העולם הערכי של המספר.

סיכום:

שלוש המעשיות מאפשרות עבודת השוואה מעניינת.

ההשוואה עוזרת ללומדים להבין איך כל ספור "מתלבש" בפי המספר על פי זמנו ומקומו.

מכיון ששלושת הספורים הם של עם אחד, הם בעלי גרעין כל-אנושי אחד והם דומים כל כך זה לזה, הרי עבודת הליקוט של השוני ביניהם קלה יחסית ואפשר לעסוק בה בכתות ד' ה' וללמד באמצעות דרך-ההשוואה קריאה מדויקת והבנה שלמה יותר של כך ספור.

סיכום ההשוואה מזמין את הלומדים להכיר מושג מרכזי בספור העממי "המספר". השוני בין הספורים מקנה דרך הסתכלות אל תפישת "זמן ו"מקום" בספור העממי.

הנסיכה "יכולה הכל בעצמי"

מאת: יונה ספר איורים גיל-לי אלון-קוריאל, מסדה, 22 עמודים 1996,

מאת: לאה שניר

הכל מתחיל כשמיכל, ילדת גן, גיבורת ספר הילדים החדש של יונה ספר: הנסיכה "יכולה הכל בעצמי". מצטרפת לאחיה יותם ולשני חבריו לטיול אביבי בשדה גדול וירוק מאחורי הבית. הבנים, "ציידים" לשעה קלה, מפליגים בדמיונם ל"ג'ונגל של נמרים ונחשים", ומסרבים לקחת עמם את מיכל למסע הצייד הנועז. אחיה יותם מלגלג עליה "זה ג'ונגל מסוכן! אנחנו הולכים לצוד נמרים ולתפוס נחשים! ואת תשארי כאן ותשחקי לך בנסיכות." ואכן, תחילה מדמה לה מיכל, הנשארת לבדה, כיצד תערוך עם הכלב חץ מסע אל עבר ארמון הפרחים של הנסיכה, המתנוסס בראש הגבעה. אלא שאז מתרחש דבר מה עמוק ומשמעותי, אשר הופך אותה למי שמוצאת את הדרך לגבור על נחיתותה הכפויה, ולהגשים את עצמה ואת הטמון בה. לכאורה זוהי שעת משחק רגילה ומוכרת, אלא שבכוח הדמיון הילדי, הופך הטיול למסע הרפתקאות מסעיר ומרתק, במהלכו עוברת מיכל הקטנה תהליך של השתנות, ושבה מן המסע שלה חזקה, בוטחת ושלמה עם עצמה.

ארבעה חוטים ארוגים שתי וערב במרקם הסיפורי.

החוט הראשון הוא האביב המשמש מרכיב תשתית, ממנו נולד הסיפור, ובלעדיו לא היה מתרחש דבר וחצי דבר מכל מה שמתחולל כאן, חוט זה נמסר על ידי יונה ספר בחן משובב לב, בלשון הנעה בין תכליתיות לפיוט, וברקימת עלילת מתח סוחפת ומרתקת, אבל מזהירה מפני "הנחשים המסתתרים שם בתוך הג'ונגל". הג'ונגל מטעין את הסיפור במרחב של דמיון. מלה אחת, - "ג'ונגל" מאפשרת התרחשותה של מטאמורפוזת, ההופכת באחת את המציאות הממשית למציאות דמיונית, מרתקת ומלאת התרחשויות.

החוט השני הוא יחסי תלות וקונפליקט בתוך המשפחה, הבאים לידי ביטוי ביחסה של אמא לשני ילדיה, ובעיקר ביחסי אח גדול, יותם, לאחותו הקטנה, מיכל. אמא מבקשת מיותם לצרף לטיול את מיכל ולשמור עליה. כדרכם של אחים גדולים הוא מסרב. "אני יכולה לשמור עלי בעצמי" נעלפה מיכל. היא שרקה לחץ ורצה קדימה, משתדלת שלא לפגור אחרי הבנים. כך, חרף היותה מטרד על שום שהיא ילדה קטנה, מצטרפת מיכל לטיול. אלמלא פו, זה המוכר והידוע, לא היתה מיכל ניצבת בעמדה של "הבלתי רצוי", ולא היתה בוחרת בדרך

משלה להגשים את פרי דמיונה - להגיע אל הנסיכה בארמון הפרחים, אך גם לצוד בעצמה נמר. "תסתלקי מפה! זה מסוכן, ואת מפריעה!" צעק יותם וניפנף בידו להרחיק אותה. "את קטנה, הנמרים יטרפו אותך!" הזהיר אותה ערן... "הנסיכה יכולה הכל בעצמה! קראה מיכל בקול רם, ואני אצוד לי נמר בעצמי."

החוט השלישי הוא הפלגות הדמיון הילדותית, הילד הצעיר ניתן ביכולת מופלאה וגמישה לתרגם את המציאות לעולם צבעוני, מפתיע ומרתק של דמיון. עולם זה קונה לו בדמיונו ממשות קיומית מוחלטת ובלתי ניתנת לערעור.

אף שהסיפור כולו מתרחש בפרק זמן של שעות משחק אחת, מפליג כל אחד מן הילדים אל עולם דמיון משלו. תחושת המציאות מתבטלת ומקבלת מימדים של זמן אחר, בעל גבולות גמישים, אותם יכול להעניק רק הדמיון. מה שנראה לעין כסתם שדה אביב צפוף ופורה, הוא עבור יותם ושני חבריו - ערן ואיל - "ג'ונגל של עשבים" המזמן מסע של הרפתקאות, בו ייצאו הציידים האמיצים לצוד להם נמרים. ואילו בשביל מיכל, כאמור, זהו ים ירוק, שמאחוריו בראש הגבעה מתגוררת בתוך ארמון הפרחים נסיכה יפיפה, מושא בדמיונה של מיכל היא הופכת במהלך הסיפור לנסיכה עצמה. "יהיה לנו כף עוד יותר גדול." מנחמת מכיל את הכלב חץ, "אני אהפוך אותך לנסיך, את עצמי לנסיכה, ושנינו נשוט בסירה אל ארמון הגבעה." כך מתערבות זו בתוך זו שתי הפרסונות, מכל ילדת הגן והנסיכה, אך גם שומרות על נבדלותן. עירוב זה שיש בו ביטוי הרמוני לנפש הילדה, החוצה את גבולות המציאות והדמיון, חל גם על האלמנטים האחרים המצויים סביבה, המשרתים מעבר גמיש ודינאמי זה. המפה, הופכת לא לאווירון או לסירה, אלא לרכב ג'ונגל, סלסילת הכריכים - להגה, והחתלתול אותו מוצאת מיכל הוא גם גור נמרים וגם חתלתול. בסוף הסיפור, כאשר הציידים האמיצים שבים ממסעם המרתק שואלת אמא: ומי יביא לחתלתול הרעב והצמא חלב? "אני אביא לנמר שלי חלב! קראה מיכל". כך, היא משמרת את ממשות הדמיון ותוקפו, אף שאינה מתקוממת או מתכחשת לזיהוי המדויק של המציאות.

החוט הרביעי שהוא במובן מה בבחינת סב-טקסט, הוא הסיפור הפמיניסטי. הפלגות הדמיון של מיכל, מורכבות אמנם ממלים כפרחים, נסיכה וארמון, אבל היא גם חודרת בטבעיות ובעוצמה לתחום מלים הנתפס כזכרי: אווירון, ג'ונגל, נחשים, נמרים ומסע ציד. מיכל הקטנה נוטלת אלמנטים המזוהים כנפרדים זה מזה בהתייחסות הג'נדרית. היא מעבדת את שני העולמות למקשה אחת משלה, אותנטית. מיכל אינה בורחת מעובדת היותה ילדה. היא עוטר את ראשה בכתור פרחי, הכלב חץ הוא נסיך, ואת הנסיכה היא ממקמת בארמון של פרחים. הפרס שיקבלו אלה המגיעים אליו הוא גלידה אמיתית של נסיכות, היא מצליחה להפוך

את המפה לאווירון, או לסירה, היא בוראת אותם בדמיונה כרכב המשמש לצייד נמרים. אבל הדבר מתאפשר רק כשהרוח הומה באוזניה: "נסיכה יכולה הכל בעצמה!"

לחש הקסם של רוח זו, הנארג בסיפור קסום זה, בו משמשים הרוחות המציאות והדמיון כשני אלמנטים שאין להפריד ביניהם, הוא לחשן של הרוחות המנשבות סביבנו. רוחות הבאות מעולם המערב הדמוקרטי, השואף להשגת שוויוניות בין גברים לנשים. מצבה של הילדה היום כבר אינו נחות כמו פעם, אף שעדיין יש עוד הרבה מה לעשות כדי לבטל ככל האפשר את היחס הסטראוטיפי, המושרש עמוק כל כך בתודעת המין האנושי, יחס המבליט את השוני המהותי בין תפקודי הגבר לאלו של האשה. מכל מקום, בנות בחברה המערבית הנאורה, יכולות לחוש ביתר קלות שהן שוות-ערך לבנים.

מיכל היא ילדת-גן רגילה. אין בה כוחות קסם כגון אלה של בילבי. היא אנושית לגמרי ביכולות שלה, ואף שבדמיונה היא נהפכת לנסיכה, אין לה מגע חיצוני עם קוסמים, פיות או מכשפות. כל מה שמתרחש נובע מכוח הדמיון שלה עצמה. ובכל זאת, הרוח שנועה בין גלי העשב, היא המטעינה אותה בכוח להגשים את עצמה. אם הבנים אינם מוכנים לשתף אותה, היא מוצאת בתוכה כוח ללכת לצוד בעצמה נמר.

הסיפור, הנסיכה, "יכולה הכל בעצמי". כתוב במבנה של סיפור מתח. ולמרות שהסיפור הוא קטן ומתרחש בשעת משחק, עוברת בו מיכל תהליך של השתנות. אם בתחילת הסיפור מיכל מדברת על עצמה בגוף שלישי ומוסרת את הדברים דרך המיית הקסם של הרוח, "הנסיכה יכולה הכל בעצמה" הרי שבהמשך, כשהבנים שואלים אותה מי קלע לה את זר הפרחים היא עונה תוך שימוש בעירוב של גוף שלישי בגוף ראשון בוטח וגאה "הנסיכה, יכולה הכל בעצמי". הכל אמנם מצוי כאן במידה קטנה ומצומצמת. אך מה גדול הצעד שעשתה בהוכיחה לעצמה ולאחיה את עצמאותה ויכולתה לארגן לעצמה את עולמה, ואף להתנסות בחוויות מספקות שבסופן היא דווקא זו שעלה בידה לצוד נמר. הערך המוסף, הנובע מסיפור זה, הוא אפוא רוח השוויוניות וזכותה של כל ילדה, כזכותו של כל ילד, לממש את היותו כמות שהוא, על מכלול כישוריו וכוח דמיונו. את הספר מלווים איוריה המקסימים ומלאי ההנמור של גיל-לי אלון-קוריאלי, המיטיבים כל כך לפרש ולהשלים בקו ובצבע את העלילה ואת הרגשות של כל הנוטלים בה חלק.

מכתב ראשון מאת: ג. ברנסון

הגבורים הקטנים

כתבה: הלינה אשכנזי-אנגלהרד, הוצאת ירון גולן 1996, 54 עמ'. מנוקד.

ספר נוסף על השואה ותלאותיה המיועד לילדי הכיתות הנמוכות בביה"ס היסודי. בספר 8 סיפורים קצרים. בחלק מהם השכל אינו מוכן לתפוס את דברי ההתעללות המתוארים שם, אך המחברת טוענת שהמסופר מבוסס על עובדות שהיו וקרו, ופעם נוספת אנו עומדים ותוהים כיצד נהפכו אנשים, כאילו תרבותיים, לחיות פראיות. אני נזכר באפיזודה: בשנות ה-80 נסעתי במשלחת לגרמניה לבדוק וליעץ למחנכים שם כיצד לטפל בנושא השואה.

באחד הביקורים בבי"ס, בכיתה ח', סיפר המורה על אכזריות הנאצים לגבי היהודים, ואז הרימה תלמידה אחת את ידה ואמר: The waren doch Tiere כלומר "הם הרי היו חיות".

תורת תורת (אספר סיפור)

סיפורי-עם מפי יהודי אתיופיה, עריכה: ד"ר תמר אלכסנדר, עמלה עינת, הוצאת ידיעות אחרונות, 1996, 137 עמ', פורמט אלבומי, עיטורים צבעוניים.

בספר כ-80 סיפורים הנפוצים בין יהודי אתיופיה, והם מחולקים לפרקים. תרופת אהבה - 21-31. הסנאי, האריה והקוף - 35-58. טוב אח רחוק מחבר קרוב - 61-87. אבא גבר חנה מת וקם לתחיה - 91-119. ממלכת היהודים באתיופיה - 123-135.

הבחירה של סיפורים נעשתה על-ידי הרשמים, ששמעו בעל-פה, כמקובל בסוגה של פולקלור וסיפורי עם. הסיפורים סופרו באמהרית ותורגמו לעברית.

ד"ר תמי אלכסנדר מסווגת את הסיפורים לפי נושאים ומציינת, בצדק, שיש במוטיבים נושאים בינלאומיים. ואף על פי כן "מתארגנים במסורות המקומית בדרך מיוחדת ומתמזגים עם הסביבה הפיסית על אורח החיים הנהוג בה והבעיות הייחודיות איתן היא מתמודדת".

יש בקובץ מוטיב שידוע לנו בכל הגולה - הוויכוח בין מלומדים או רבנים, עם אנשי דת אחרים.

גם באתיופיה בימי המלך האכזר תאודורוס קיים ויכוח בין הקיסרים לבין הכמרים הנוצרים, ובסופו הקיסרים ניצחו.

יש לציין את העיצוב הגרפי של רותי שלמי, ואת תרומתו של המרכז לקליטת אומנים עולים שוודאי עזרו להנפקה של הספר.

מתנה לאמא

כתבה אורית רו, ציירה נורית צרפתי, הוצאת דני ספרים-קוראים, (אין שנת הוצאה, לא ממוספר) אות גדולה, צבעוני.

ליום הולדת של אמא אפתה נעמה עוגה, וקישטה בקצפת וסוכריות.

דועי, איילת ודוד, אחיה, רואים את העוגה ומתחשק להם לטעום משהו מן הקישוט.

הם מנמקים את טעימתם בכך שאמא אפילו לא תרגיש בחסרונם.

אחר כך הם מבקשים מאיילת לקבל פרוסה - טועמים ומלקקים עד שלבסוף לא נשאר כלום מן העוגה.

אבל... בכל זאת נשאר משהו. נשארו הפתקים הצבעוניים, שכל ארבעת הילדים כתבו לכבוד יום ההולדת. אמא קראה את הפתקים והתפעלה.

אהבת האם אינה תלויה בחומר אלא בהבעה הכנה של הילדים לאהבתם.

קנו לי אופניים

כתבו וציירו סטן וגין ברנשטיין, תרגמה מאנגלית: נימה קרסו, הוצאת מטר, 62 עמ' מנוקד, צבעוני.

אבא דב קונה לבנו "אופניים של גדולים", הבן מוכן לרכב מיד, אך אבא עוצר אותו ומסביר "שקודם כל צריך ללמוד".

בספר שישה שיעורים לרכיבה על אופניים של שני גלגלים, ומובן מאליו שהכוונה לילדים, השואפים לאופניים של גדולים ורוצים מהר להשתלט על הטכניקה של הנסיעה.

הדובון - קרי הילד - מבין את השיעורים הראשונים ושואל: "מותר לי כבר סוף סוף?"

מותר גם לי עכשיו לרכב?"

אך אבא, אינו מתיר עד שהילד ילמד היטב את כללי הרכיבה. ואז אחרי שישה שיעורים, לאחר שהבין הכל, פונה לאמו שתסתכל ותראה איך הוא רוכב כהלכה,

והבן מצהיר:

"למדתי מאבא דב

איך הכי נכון לרכב".

ספר דידיקטי, המשותף את הילד ואביו בחווית הלמידה לרכב על אופניים. בחוסר סבלנות מתגבר הילד על הקשיים ומתגאה בפני אמו על ההצלחה שלו.

בדשא יש פרח

כתבה: מיריק שניר, איורים: מיכל אפרת, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 32 עמ', אות גדולה, מנוקדת, צבעוני.

בספר, המיועד לגיל נמוך, שירים שנושאייהם שונים, וכלום לקוחים מחיי הקטנטנים ומנוסחים במלים ספורות, כדי לאפשר לקרוא באוזניהם, שיתפסו ולא יתעייפו.

הנושאים: בובה, כלב, מראה, חול, מים, אווירון, הריון של אמא ועוד. מיכל אפרת התאימה את הציורים לטקסט.

יהושע חמוד

כתבה: חיה שנהב, ציירה: נורית צרפתי, הוצאת עם-עובד 1996, מנוקד.

זהו ספר שירים והם מתייחסים לילד וסביבתו.

יש בהם נושאים שמעסיקים את הילד והם בהישג ידו, ויש נושאים על בעלי חיים שהם קרובים-רחוקים ממנו.

כך, למשל, השיר "מתנה". כל הילדים אוהבים מתנות וכשהם מקבלים אותן הם אוהבים לשחק בהן עד שנימאס והם מצפים למתנה אחרת.

חיה שנהב יודעת לבטא את השאיפה הזאת וכותבת בחרוז טבעי:

מאז כל היום\ היא משחקת\ במתנה\ מהבוקר ועד\ הערב.

או השיר המעיד על דמיון הילדים ב"עוגה מחול".

הם "אופים" עוגה, ובכל פעם מוסיפים לה חומרים שהם מכירים, או חומרים שמקנים להם ידע: סוכר, דבר, שוקולד, קינמון, וגיל קצפת. ויש כאן כמובן לקח פדגוגי, עוגה מחול\ לא לאכל.

כלומר: מותר לשחק ולדמיין בחול, אך יש להיזהר שלא להיתפס בנאמר במשחק, כי דמיון בכל זאת אינו מציאות.

ויש בשירים שאלות המשאירות את התשובות לילד, "מי אוהב מה". ויש שירים פיוטיים, כגון: "ממהרים העננים" "הנוצה היפה", ויש עידוד לילד שלא יפחד

מטיפוס למעלה - יהושוע חמוד", כל שיר שבספר מתייחס, בידיעה ברורה לצד הפסיכולוגי של תפיסתו של הילד.

ואין כמובן, לפסוח על עיצוב הספר של נורית צרפתי. הוא מוגש בתיאום מירבי עם הטקסט, וכולם, הילדים כמבוגרים, מעלים חיוך בהתבוננם באיורים.

פה קרה לעץ התות?

כתבה: רוני גנור, איורים: עינת פלד, הוצאת עלמה 1994, 24 עמ', לא ממוספר, פורמט אלבומי.

הספר מיועד לילדי הגן. מסופר בו על עץ תות, שילדי הגן אוהבים אותו מאוד, אך נודע להם שעומדים לכרות אותו כי הוא מפריע להקים בית-מגורים על אותו מגרש.

הילדים נימקו אחת לאחת את התנגדותם לכריתת העץ:

הוא מקשט את העיר, הוא נותן צל ובקיץ הילדים משחקים מתחתיו. הזקנים נחים בצלו, הוא בית לציפורים, אך בעיקר הוא מספק עלים לזחלים של פרפרי המשי. הילדים החליטו לפנות אל ראש העיר. הכינו שלטים ובהם ביקשו לא לכרות את העץ מסיבות אקולוגיות ולימודיות, שהרי למדו את ההבדל בין תולעת וזחלים, ועקבו בהתמדה אחרי בקיעת הזחלים מהביצים, הזחלים זוללים את עלי התות שאין תחליף להם, מקיפים עצמם בקורים והופכים לגלמים, לבסוף כשהפרפרים יצאו מתוך הגלמים חוגגים הילדים וההורים את המאורע.

הפיתרון שנמצא בספר הוא העתקת העץ לחצר גן הילדים, זה פתרון מכובד ומקובל על כולם.

העלילה בספר מהירה והגיונית, מי שיקרא באוזני הילדים את הסיפור מובטח לו שיאזינו.

האיורים יתקבלו ברצון ובהבנה ע"י הילדים.

גם אורה רוצה להתחתן, עתי הוא שלנו,

כתבה: יעל בן-ברוך, איורים: אאולילה סרילולה, הקיבוץ המאוחד, 1996, 110 עמ',

שני הסיפורים הם בסדרה "קריאה עשרה".

בסיפור הראשון - אורה היא דודתה של מאיה, אחות אמה, והיא עדיין רווקה. היו לה מחזרים אך אורה בדרנית ועדיין לא נשואה, ומסייעת למאיה בשיעוריה בחשבון.

יש פה הווי של משפחה ישראלית, תיאור בית-הספר, הפעילות בצופים, אהבה ראשונית של ילדה בכיתה ה', ולבסוף כשרון ה"שדכנות" של מאיה, לבסוף אורה

התחתונה עם יהודה כי היתה זו "אהבתם הישנה שאינה מעלה חלודה" לפי פתגם פולני.

הסיפור השני - מתי הוא שלנו, סיפור על נער מאומץ, שבא מאנגליה כדי להתגייס ונקלט במשפחתה של מאיה.

מאיה התבגרה, בסתר אהבה את מתי, כמובן היא לא הביעה את תחושותיה, כי הרי היו הבדלי גילים בין ילדה בת 14 ונער בן 20. היא דאגה למתי בהיותו בשירות בצפון, ותימרנה הרבה לעכב את נסיעתו עם אמו לאנגליה - החביאה את תעודותיו - אח"כ התחרטה על מעשיה.

"נבהלת פתאום מהמחשבה שהוא יכול להיפגע, ואז לא אסלח לעצמי שהחבאתי את התעודות". (91)

בליל סדר פסח באה למשפחתה רונית חברה של מתי מהיחידה, ואז הסתבר לה שמתי אינו אלא "אח אמיתי" שלהם.

סלט-טוב-טרי,

כתבה: מיריק שניר, איורים: כרמית גלעדי-פולארד, הקיבוץ המאוחד, 1995, אות גדולה, מנוקדת, צבעוני, 36 עמ'.

הסיפור מתרחש בביתה של סבתא נחמה, המכינה סלט טעים:

מלפפונים, שומים, עגבניות, בצל, חסה, פלפל, נקצצים ומתערבבים לסלט טוב, טרי, וכל זאת כדי לקבל את פני האורחים הבלתי קרואים אך המתקבלים ברצון.

על עשיית הסלט מספרים השירים המחורזים:

לאורחי\ לשכני\ לנכדי\ אך הסלט שהכינה אינו לטעמם של האורחים, כל אחד מהם אינו אוהב רכיב אחר בסלט,

לא טעים לי\ לא מתאים לי\ לא אצלי בכלי\ בסלט שלי.

ואז סבתא משפרת את הסלט: מטפטפת לימון\ שמן זית מעט\ מלח\ פלפל\ מערבבת לאט\.

האורחים טועמים ואומרים: סבתא נחמה\ סלט מלכים\ סלט טעים מתאים מאד\ אם שוב נבוא\ תכיני עוד?

האיורים ההומוריסטיים של גלעדי-פולארד, מוסיפים "טעם" לסלט-המלאכים.

העזודה העדברת,

כתבה: שרה זלוף, איורים: וולף בוכבה, הוצאת שמשון זמון, 1995, מנוקד, צבעוני, לא ממוספר.

משפחה: אמא, אבא וילדיהם: אופיר, שי ושיר, החליטו בקיץ אחד, אחרי ויכוחים ביניהם, לנסוע לחו"ל.

הוויכוחים נמשכו: אופיר רצה לקיבוץ, שי ושיר - לשפת הים באילת, אמא - לכנרת, ואבא - לטוב לארץ אחרת.

המחברת אינה מתארת היכן גרה המשפחה, ואין אנו יודעים מה גילם של הילדים, כי הרי פירוט המקומות שבהם ביקרה "העזודה המדברת", קבילים באוזני השומעים, או שמא מתכוונת להעריף שמות של אתרים לתיירים ולא חשוב לסופרת אם יודעים הזאטוטים מה ערכם של שכיות חמדה אלה.

העזודה מונה מה כדאי לראות:

שליחות באיי הפיליפינים (האם יודעים הם מהי שליחות ומה הפיליפינים?) פריס ומגד אייפל, בלונדון - ביג-בן, אמסטרדם - עיר על תעלות וטחנות רוח בארץ זו, ספרד - מדריד, אמריקה ואורלנדו בארץ של דיסני, רומא - ותיקון, ונציה ושטים בגונדולות, שווייץ, סקנדינביה בצפון פינלנד, שוודיה נורבגיה, פיורדים.

צאו וראו כמה מושגים הועלו פה בעמודים ספורים. גם אם העזודה מואנשת לא היינו שמים בפיה כ"כ הרבה מקומות, כי דבריה "אסביר לכם" - אין בהם בעצם שום הסבר.

ספר או סרט?

מאת: יונת ראזנר (כתה ז')
כיום, כשהטכנולוגיה מתפתחת, כבר אין אנו עושים דברים שהיינו נוהגים לעשותם לפני כל שכלולי האלקטרוניקה.
למשל: לקרוא ספר. איזה תענוג זה (לרובנו) לקרוא ספר מותח או מרגש, בעודנו יושבים במיטה, מכורבלים בשמיכה.
ועכשיו....

אפשר, בעזרת תוכנות חדישות, לראות סרט במחשב, לערוך אותו, לנתח מילים מתוכו, ואפילו לשנות את סוף הסיפור.

אפשר גם לראות את הסרט, שמבוסס על הספר, בקולנוע, או בטלוויזיה.

אבל השאלה, האם זה אותו הדבר?

האם קיימת אותה הנאה מצפייה בסרט הטלוויזיה, המחשב או הקולנוע, כמו שהיא קיימת בספר? לא תמיד.

יהיו כאלה שבודאי יגידו שהסרט מוצלח יותר. לעומתם חלק יגידו שהספר מהנה יותר. בסרט יש גיבורים מוחשיים שהצופה ידוע איך הם נראים. אולם בספר כל אחד יכול לתאר את הגיבור כרצונו, לפי דמיונו.

בסרט הדמיון מוגבל. בספר לא.

סרט נמשך כשעה וחצי, ובמקרים מעטים שלוש או ארבע שעות. ספר יכול להיקרא בשעה, בשבוע, ואפילו בכמה חודשים, או בחצי שנה! (אני מכירה כמה ילדים, שהספר כבר הפך לאבזור בחדרם...) הכל תלוי בקורא.

הוא יכול להימשך לספר ולקרוא את כולו ביום, או למרוח זאת על פני שבוע ויותר. סרט שרואים בטלוויזיה, במחשב ובקולנוע, אינו בריא לעיניים. הוא מעייף אותם, ופולט קרינה שעלולה להזיק לעין. גם ספר שנקרא באור חלש יכול לעייף את העין ולקלקל אותה, אבל הוא לא פולט קרינה.

לאחר כל ההבדלים האלו, החלטתי לבדוק מה חושבים על כך בני גילי. האם הם מעדיפים ספר או סרט, ומדוע.

דפנה זילבר, בת 13: אני מעדיף לקרוא בספר, מפני שזה הרבה יותר כיף. אני יכולה לדמיין את הגיבורים, ולשתף את עצמי בעלילה. אם אשמע שהסרט יפה כמו הספר אז אולי אראה אותו.

יסמין גלעד, בת 12 וחצי: אני מעדיפה לראות סרט, כי לפי דעתי ספרים מאוד משעממים, ואני בכלל לא קוראת ספרים.

ארז לויט, בן 13: אני מעדיף לראות סרט כי אותי זה מעניין יותר, ספר משעמם. גניה ציפריס, בת 12 וחצי: שניהם מעניינים, אבל אני מעדיפה קודם לקרוא ספר, ואחר כך לראות את הסרט. כך אוכל לדעת מה העלילה שבסרט, וכדי שאני אבין את הסיפור טוב יותר.

דנה פסחוביץ, בת 13 וחצי: זה תלוי איזה סרט. אם רואים את הסרט, אחר כך משעמם לקרוא את הספר.

כפיר אמר, בן 12 וחצי: זה לא משנה לי, כי שניהם מאוד יפים ומרתקים. אני אוהב לקרוא ספר, וגם לראות סרט.

עמית שטילמן, בת 13 זה כיף לקרוא ספר ולראות אחר כך את הסרט אבל זה תלוי באיזה ספר או סרט מדובר. בקיצור - אני אוהבת את שניהם.

רעות סבג, בת 13 וחצי: אני אוהבת יותר את הסרט, ומעדיפה לראות אותו, במקום לקרוא ספר.

הילה עציון, בת 13: אני אוהבת יותר לקרוא ספר, כי זה מפתח את הדמיון, אולם בסרט מראים לנו באופן מוחשי ביותר את הדמויות ואת מה שקורה.

ליה ברבי, בת 12 וחצי: אני מעדיפה ספר, כי בספר אפשר לדמיין את הגיבורים והדמויות כמו שאני רוצה, ובסרט לא.

רותם ראונר, בת 11 וחצי: אני מעדיפה לראות סרט. לפי דעתי יותר כיף לראות סרט. סרט מעניין אותי יותר מספר.

עומרי אמיתי, בן 13: אני אוהב יותר סרט, מפני שלדעתי הוא יותר מרתק.

תוצאות הסקר:

רואים בבירור שהסרט בכל זאת מוביל, כש 50% מהמרואיינים מעדיפים אותו על הספר.

33% מעדיפים לקרוא ספר.

25% אוהבים את שני הדברים.

מבין אלו שאוהבים לקרוא ספר:

75% אומרים שספר מפתח את הדמיון. בספר אפשר לדמיין את הגיבורים איך שרוצים.

25% קוראים סר כדי שיוכלו לצפות בסרט המבוסס על הספר, ולדעת מראש מה צפוי להתרחש.

75% אומרים שאם הספר יפה, ואם הם יתרשמו ממנו לטובה, הם יראו את הסרט.

מבין אלו שאוהבים לראות סרט:

60% לא אוהבים לקרוא ספרים.

20% טוענים שאם רואים סרט, משעמם לקרוא את הספר.

למרות שהרוב בחרו בסרט, המאבק היה צמוד. דבר שמוכיח כי עדיין קוראים ספרים. אולם בכל זאת דבר אחד ברור: מספר הקוראים יורד. יש סכנה, שבעוד כמה שנים, מרבית האנשים לא יקראו ספרים, ויעדיפו לראות סרט בכל מיני אמצעים חדישים ומתוחכמים. זה מובן ומוכח שהקריאה מפתחת מאוד. ואנו צריכים להמשיך לקרוא ספרים, ולעודד קריאה בכל הגילים.

לגיל הרך

טטי ושמטי כתבו: ירדנה הדס ודינה המללה לנוהגם של חתולים יוכל למצאו כאן, בחרוז דניאלי, איירה: נורית משחקי וקליל, רווי הומור, איור מחויך ובעין אוהבת. יובל, הוצאת ירון גולן, בעזרת השירים (שניתן לקראם אחד אחד, או לצרפם ולקראם ברצף) - אנו מגלים את בעליהם האמיתיים של בני האדם כי "טטי ושמטי זוג מלאי חן, עושות רק מה שבראש שלהן" (עמ' 8).

שירי הספר ניתנים גם למשחק, הלחנה, תנועה - ולילדים כותבים, גם כגירוי לכתיבה יצירתית. האיורים-דישומים, מהם בשחור-לבן-אדום ומהם בשחור-לבן-ירוק, תואמים לאווירת הכיתוב.

החמור שרצה להיות אוטו כתב: אבי גיל, ציורים: יעל קמחי, הוצאת ירון גולן 1994, 35 ע"מ, מנוקד. "זה קשה מאד להיות מישוה אחר" - אומרת אמא אתון לבנה שלמה החמור שרוצה, בכל מחיר, להיות אוטו. מוטיב ידוע בספרות הילדים על בעלי חיים, ביצה וגם ילדים הרוצים להיות מישוה אחר ולא כל-כך מצליחים... סיפור, קצת מסורבל ומאד מפורט על החמור, האנושי כל-כך, שהיתה לו תכנית איך להפוך למכונית אך לבסוף שב להיות חמור.

ברלה, ברלה צא החוצה כתבה: פנינה קז, תרגום: עדנה צחור, ציורים: אורה אייל, הוצאת כתר 1995, לא ממוספר, מנוקד. סיפור נוסף על החילזון, האנושי כל כך, והוריו המסורים. והפעם על ברלה הפוחד כי יישאר לבד ביום הולדתו. ומי מן הילדים איננו דואג כי החברים לא יגיעו לחגיגת יום ההולדת? על כל מה שקרה לברלה העצוב והחשוש מספרת פנינה קז ומעטרת בצבעוניות רבה וברגש רב אורה אייל. זה סיפור אשר השומעים הצעירים יזדהו עם גבורו וישמחו עמו בחגיגת יום הולדתו.

ברלה בים

כתבה: פנינה קז, תרגום: עדנה צחור, ציורים: אורה אייל, הוצאת כתר 1995, לא ממוספר, מנוקד.

ברלה, חילזון סקרן ורגיש, יוצא עם הוריו לבילוי על שפת הים. על כל מה שקורה שם בשמש, בחום, בחול ובמים מספרת פנינה קז בשפה פשוטה ועדכנית, קרובה ומובנת לעולמם של הקטנים. ויש גם עלילה בתוך השלווה הקייצית הזאת, ומהומה וסוף טוב - איך לא! ציוריה של אורה אייל נפלאים ומשתלבים בסיפור הנעים.

שפיץ הקיפוד וקדקד הספר

כתבה: תלמה אליגון-רוז, ציירה: אורה אייל, הוצאת כנרת 1995, לא ממוספר, מנוקד.

סיפור חביב ומלא הומור על שפיץ הקטן - קיפוד צעיר אשר לא הצליח לזקוף את הקוצים שלו... וכל מה שעשו אבא ואמא כדי ללמדו להיות קיפוד אמיתי עם קוצים דוקרניים. שפה עדכנית של כאן ועכשיו, ספריי, מרכז שיער ועוד אביזרים מול עברית של ממש: הצטנפת, התכדרת, מחילה אפלה - שאולי יהיו קשים מדי לשומע או לקורא הצעיר. אך שפיץ והוריו כל כך אנושיים, חביבים ומצחיקים והציורים - מרהיבי עין ולב.

ניקה שתיקה

כתבה: דורית אורגד, ציורים: נורית צרפתי, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1996, 24 עמ', מנוקד.

ילדה חדשה באה לגן. היא איננה יודעת עברית והילדים קוראים לה "ניקה - שתיקה" - ומתפקעים מצחוק. ניקה איננה משתפת פעולה עם הגננת והילדים, עד האירוע בפינת החי, המשנה את המצב. הילדים מלמדים את ניקה את המילה: אפרוח, וניקה מלמדת אותם איך אומרים אפרוח בשפה שלה... מתברר, כי יש הרבה מן המשותף בין ילדי הגן, רק השפה שונה. איוריה של נורית צרפתי משלימים ומוסיפים לאוירה הגינוחה של הבנה והתפייסות.

ליאת מחפשת חבר

כתבה וציירה: נורית יובל, הוצאת דני ספרים 1995, 23 עמ', מנוקד.

"להיות לבד - כלל לא נעים, אך איך נבחר חבר מתאים?" - נושא תזר וחשוב בספרות הילדים של בחירת חברים (או שכנים). "ומה קורה? הכל יודעים: כשמחפשים - בסוף מוצאים!" ואחרי תלאות ומגרעות של כל המועמדים להיות חברים: הסוס, הכלבלב, הצב הקיפוד ואחרים - מצאה ליאת חבר מתאים. ציורים ססגוניים ומלאי הומור (לעיתים עמוסים מידי) מעטרים טקסט נעים.

הפתעות בשקיות

כתבה: מאשה קלו,

ציורים: גיל-לי

אלון-קוריאלי,

הוצאת כרטא, 1995, לא

ממוספר, מנוקד.

19 שירים לקטנטנים ולילדי גן. הנושאים לקוחים מחיי יום

יום: ציור של ילד - "קשקוש", גדילה - "ראו גדלתי בשנה",

"אני הבכור", השתקפות: "מי הילד בראי?" משחק אצבעות

- "ניצן המרביצן". שיר טבע - "פרפר", "שיר ירוק", "אביב",

"גשם בא, גשם בא" - עונות השנה ועוד. העצמים

מואנשים, המקצב קולח, משקל טרוכי, האהוב על הקטנים

וחרוזה צמודה ומסורגת. השפה תקינה והצלילים

מתנגנים. לגיל רך מאוד.

דב חום קטן, לאן

אתה נוסע?

סיפר וצייר: הנס דה-ביר,

תרגמה: עפרה גלברט-אבני,

הוצאת אחיאסף, 1995, לא

ממוספר, מנוקד.

מסעו של דב חום קטן דרומה אל השמש, עצי הדקל,

החול והים. סיפור צבירה לקטנים, כתוב בהומור וברוח

טובה, על דב קטן העוזב את המערה שלו בארץ הקור

והשלג וביחד עם חברים שפוגש בדרך מגיע אל הארץ

החמה. ספור המסע מלווה בציורים גדולים, צבעוניים

כאשר אהבה וידידות שורים בציורים ובסיפור עצמו.

ליאור בכה כשאמא

הלכה

כתבה: שולה מודן,

איירה: יעל ליאור,

הוצאת מודן 1995, לא

ממוספר, צבעוני, מנוקד.

ילד בן שלוש מובל לגן. אך כשאמא רצתה ללכת הוא בכה

מאד ולא רצה להישאר לבדו.

פתאום שמע קול של גמד - המרגיע גיע גיע, שמנסה

להרגיעו ואמר שהדמעות מיד יתיבשו.

ליאור, כשמסיבה כלשהי מזיל דמעות, נזכר בגמד ונרגע

וממשיך בשקט לעסוק בצעצועיו.

יואב רצה משהו.

כתבה: אתי אבינועם

לשציניסקי, ציורים:

אלישבע געש, הוצאת

אחיאסף 1995, לא

ממוספר, מנוקד.

"יואב רצה משהו קטן, עגול, חמוד וסגור שיהיה שלו"

חיפש וחיפש עד שמצא צב קטן העונה, כמעט, לדרישות

של יואב. אך גם לצב יש חיים משלו, דרישות ובקשות

ועל כל אלה מספר הסיפור.

היחסים בין יואב והצב הולכים ומסתבכים וכן גם מהלך

הסיפור. (נראה כי התיאור המפורט יכביד על השומע או

הקורא הצעיר).

איוריה של אלישבע געש, לעומת זאת; גדולים וברורים.

עיניים נפלאות ומלאות הבעה של יואב מול עיניו הנבונות

של הצב.

חברים של ממש - יואב והצב.

לכתות נפוכות

ספר יפהפה שבו הטקסט קצר והאיורים גדולים ומרהיבים.

הספר מספר על אותן שמועות מצחיקות ואבסורדיות כמו: "אותו פיל שרצה לגור בתוך מחילה של עכבר" או "על דג שרצה מאד לחיות בשדה כלניות" ועד אותה שמועה "המוזרה" מכולן: על הילד שרצה לישון לילה-לילה במיטת הוריו...

ספר חכם מאד יוצא דופן! "שנגמר מהר" אך יכול להביא לחשיבה ולעשייה יצירתית אצל הקטנים: אפשר להוסיף כהנה וכהנה ל"שמעתי פעם על".. וגם להמשיך ולצייר שמועות משונות.

שמעתי פעם על....

כתבה: יעל גלאון-דאמן,

ציורים: ליאת

בנימיני-אריאל, הוצאת

מימוזה 1995, לא

ממוספר, מנוקד.

עץ הסוכריות

כתבה: אביטל, ציורים:

איריס דה-בוטון, הוצאת

אחיאסף 1996, 31 עמ',

מנוקד.

ארבעה סיפורים מחורזים מחיי ילדים ובעיותיהם.

על איתי שתמיד בוכה וממשיך בכך גם אחרי שתיקתה של אמו, על מור ההולכת לאיבוד ובכך רוצה "לחנך" את משפחתה, על איתי העובר דירה וקשה לו להיפרד... ועל עץ הסוכריות שאולי היה ואולי לא...

חוויותיהם ומחשבותיהם של הקטנים מסופרים ברגישות ובחומור בליווי ציוריה הצבעוניים ומלאי הקצב של איריס דה-בוטון.

אם אמא שלי לא

יכולה לאהב אותי

מי כבר בעולם כולו

יצליח בזה?

כתבה: נורית זרחי,

ציורים: אורה איל,

הוצאת דני ספרים 1995,

לא ממוספר, מנוקד.

חתולה קטנה איבדה בחצר את אמה. מכאן - פחד, יאוש תהומי, אי אמון באהבה. למעשה מדגישה נורית זרחי שהביטחון הבסיסי של הילד הקטן תלוי ביחס אמו אליו משחר ילדותו, רעיון המובע בכותרת הספר.

החתולה חוזרת מידי פעם אל אמה אך נמשכים הקונפליקטים, המאפיינים ילדים קטנים ולאחר כל עימות היא בורחת שוב. לבסוף האם מוצאת אותה בשמחה ומביעה את אהבתה הרבה לבתה-פטוניה. במקביל לעלילת הבת, מובעים דברים מפי האם וניתן ללמוד גם על עמדתה ודמותה.

הסיפור מבטא אמת קיומית בעולם הילדים באמצעות האנשת החתולים.
נקרא בעניין רב, מומלץ.

הספר יצא לאור כבר לפני למעלה מ-50 שנה בשם "כף היד השחורה": יסיב שהופיע מחדש, גם אם בשם אחר. ספר נחמד המספר על נפלאות הפרסומת לפני עידן הטלוויזיה. קאי, ילד רחוב, החי עם אחותו הקטנה, אותה הוא אוהב ולה הוא דואג, הוא ילד חכם ממולח וחגון. מצליח להגיע אל "מלך השוקולד" ולשכנע אותו כי יצליח לפרסם את מוצריו יותר מכל פרסומאי. בעזרת אלפי ילדי הרחוב הוא מנצח בתחרות וזוכה במכרז, והופך מאוחר יותר ל"מלך הפרסומת".

הילד מהארגז

כתב: וולף דוריאן,
תרגום: מרים שטיין
גרסמן, ציורים: שרלוט פנובסקי, הוצאת עם-עובד 1996, 95 עמ', מנוקד.

ספור אגדה נוסף על נסיכה חולה הרוצה משהו שקשה להשיגו. הפעם זהו הירח. איך גותנים למישהו, ואפילו לנסיכה, את הירח? וכמו באגדות, מה שלא מצליחים לעשות כל חכמי המלך מצליח הליצן המצחיק והחכם. הוא - בעזרת הנסיכה ליאונורה הנבונה - מוצאים את כל התשובות לשאלות הקשות. האיורים - שוב כמו באגדות - נפלאים. צריח מגדלים, כתרים וכסא מלכות, גלימות ושובלים - בצבעים מרהיבים. אגדה נפלאה וחכמה עם סוף טוב.

הנסיכה שרצתה את הירח

כתב: ג'ימס ת'רבר,
עיבדה: עשי וינשטיין,
ציורים: טובית אוריאל,
דני ספרים 1996, לא ממוספר, מנוקד.

"רק מי שהוא בגודל שלך יכול לדעת מה נחוץ לך" - זוהי מסקנתה של נמלה זעירה שרצתה תמיד שתהיה לה חברה גדולה, כמו פיל או פילה, אשר יוכלו להצילה בעת צרה. בסופו של דבר הבינה הנמלה כי עצה טובה של ידידה דומה לה - שווה הרבה יותר, ומועילה יותר-מחוזק של פיל. סיפור עם בעיות קיום רציניות בקצב עליו וצבעוני.

נמלה חולה לה

כתבה וציירה: נורית יובל, דני ספרים 1996, 24 עמ', מנוקד.

ספור בית שמוש

כתבה: אנדריאה ויין,

תרגמה: עפרה

גלברט-אבני, צייר:

סטפן סלופצקי, הוצאת

אחיאסף 1996, לא

ממוספר, מנוקד.

ספור נפלא המסביר בהומור מדוע בעלי החיים אינם יכולים ללכת לבית השמוש וילדים וילדות יכולים לשבת על האסלה.

הג'ירפה לא יכולה לעבר בדלת ואילו הפיל היה שובר את האסלה, הנחש היה חושב שהאסלה חית טרף והיה נכרך סביבה וכן הלאה והלאה. על תיש וכבשים, עכבר וגם דגים, כל היכולות והתועלת אשר בחיות הגדולות הקטנות - אשר אינן יכולות להשתמש באסלה.

האיורים נפלאים, עד לפרטי פרטים, מוסיפים הרבה חן והומור לספר מצחיק וחכם זה.

סוכות שלום

כתבה: חנה יאיר,

צילומים: עדוא יאיר,

הוצאת דני ספרים 44

עמ', מנוקד.

הספר עוסק במפגש בין ילדים שונים ברקע ומוצא: ילד ליד הארץ וילד עולה מאתיופיה.

לאט לאט הילדים מגלים שעל אף השוני בצבע עורם ועל אף ההבדלים במנהגי הבית בימי חול ובימי שבת וחג - רב המשותף על המפריד ויחד הם בונים "סוכות שלום".

הילדים מתוודעים למנהגים ולמשחקים האחד של השני ולומדים לקבל כל אחד את האחר - כמות שהוא.

נוצות לבנות

כתבה: חיה גילאור,

ציורים: יפעת נחשון,

הוצאת דני ספרים 1996,

30 עמ', מנוקד.

סיפור על שני ילדים, אח ואחות, ירון ורינת, שהלכו לאיבוד בחורשה שליד הקיבוץ. המספר הוא האח הגדול, ירון. רינת אוספת נוצות לבנות ביער והם מחפשים את השביל לביתם. הקוף המתגלה על הענף מפחיד אותם, אך הם נותנים לו את הבגנות שבצידתם ובורחים מפניו. היום עומד לשקוע, הם מגיעים לכביש ומנסים לעצור מכוניות, אך איש אינו עוצר. האח בעזרת שרף מהעצים מדביק על חולצתו נוצות לבנות וכותב "הצילו". תיירים דוברי אנגלית נעצרו אך לא מוצאים שפה משותפת ולא מבינים שהילדים הצירה רק במקרה התיירים לוקחים את הילדים עימם ומביאים אותם לקיבוץ.

הספר נקרא בריתוק. נושא ההליכה לאיבוד קרוב לכל ילד וגורם להזדהות. הספר כתוב ברגש, בהבנה ובשפה קולחת ויפה.

הדודה סימונה באה לביקור

כתבה: עדינה בר-אל,
ציורים: גיל-לי

אלון-קוריאל, הוצאת
יסוד 1995, לא ממוספר,
מנוקד.

ספר משעשע ומלא הומור על הדודה סימונה, "האוהבת ניקיון". לקראת ביקורה כל הבית נרתם לעבודה. הסיפור המחורז (חלקית) מחולק לימי השבוע, ובכל יום מנקים ומסדרים את הבית לכבוד האורחת.

כשזו מגיעה, הכל רצוף תקלות. זהו הומור של סיטואציה, שיובן לילד הקטן - החלקה ונפילה, הוילון נופל על הדודה, הרוח פורעת תסרוקת והדודה מלכלכת את הבית וגורמת למהפכה וכמובן מאשימה את כולם שאין סדר וניקיון... הספר נקרא בהנאה רבה, וגם ילדים קטנים יתפסו את הביקורת והעוקץ שבו.

אחת-שתים-שלוש, אילת

כתבה: לאה צור,
ציורים: נורית יובל,
הוצאת דני ספרים,
1995, לא ממוספר,
מנוקד.

12 סיפורים קצרצרים ומחורזים העוסקים בבעיות שונות של ילדים: במרכז כל סיפור גיבור-גיבורה אחרים. ילד ילד ובעיתו. בעית המשקפיים - "המשקפיים של לילך", אי ידיעת לוח הכפל - שש כפול שש", בעייתו של ילד נמוך "דם - הכי גבוה מכולם", אי הכנת שיעורים והתחלות - "יותם חולה", בעיתה של ילדה שמנה וכבדת תנועה - "אחת-שתים-שלוש, אילת" - משחק מחבואים.

כל בעיה נפתרת במהירות, בהסבר קצר או בהתרחשות הממקדת את הבעיה, ולכל סיפור "הפי-אנד". אלה תיאורי מצבים המביכים את הילדים, והפתרון משחרר ממועקה. העלילות הקצרצרות אינן מספיקות להתפתח, אך הסוף הטוב מצביע על אופטימיות. ניתן להשתמש בסיטואציות לליבון בעיות בכיתה.

העכבר שגר בתוך ההר

כתבה: יעל צימלס,
ציורים: דני קרמן,
הוצאת ביתן, 1994,
לא ממוספר, מנוקד.

הספר כולל שישה ספורים מחורזים על עכברים ובהם אמיתות שונות על עכברים: היכן מסתתר העכבר? האם הוא באמת אשם בכל מה שמייחסים לו? מה הם המסרים על עכברים שמעבירים המבוגרים לילדים? - המחברת מנסה לעשות סדר בכל סיפורי העכברים הידועים והלא כל כך ידועים, בדרך של הומור, משחק וחידודי לשון. והילד הקטן, שבד"כ מפחד מעכברים, לבסוף מוצא את עצמו חושב: "שלא איכפת בכלל להיות כזה עכבר!"

הספר הזה

כתבה: חני נחמיאס,
צייר ואייר: צבי פלדמן,
הוצאת אורנית 1996,
44 עמ', מנוקד.

סיפורים קצרצרים, חרוזים ופיסות הווי כתובים בהומור
ובפקחות בידי השחקנית חני נחמיאס. כל אלה מתחת
ל"כותרות" הכל כך יומיומיות כמו: זה מצחיק, זה עצוב, זה
מרגש, זה קל וגם קשה, זה מלחין, זה מפנק... ועוד ועוד.
כל אחד ימצא את הקרוב לליבו.
המאייר והמעצב צבי פלדמן הוסיף כותרות וציורים
בשחור-לבן, התואמים את הכתוב ומשלימים אותו.

לכתות בינוניות

בעלי חיים נכחדים הוא נושא הספר. יוני מקבל מתנה
מדודו, ביצה גדולה: הוא מכסה אותה בבגדיו, וכעבור
כמה ימים בוקע מן הביצה יצור מוזר, לא מוכר. הסתבר
שזהו "דודו", מין תרנגול שהיה מצוי לפני מאות שנים באי
מאוריציוס, ונכחד. חבריו של יוני מצטרפים לטיפול
ב"דודו", אך לבסוף נאלצים למוסרו לגן הזואולוגי לטיפול.
לדעתי, המחברת יצרה מתח מלאכותי. תיאור מפורט של
חבורת הילדים בא להדגיש את האהבה לבע"ח וללמד את
הקורא על חיות נכחדות, העלילה אינה מרתקת.

אין חיה כזאת
כתבה: עמי גדליה,
ציורים: סימה לוי,
הוצאת כרטא 1995,
124 עמ'.

ספר מתח המנסה בכל מחיר לגרום צמרמורת לקוראים.
האמונה ברוחות מתים הגורמים צרות לבני אדם, היא
הגורם המרכזי בעלילה. ג'רי ואחותו טרי מבלים חופשת
קיץ על חוף היס בניו-אינגלנד אצל קרוביהם הקשישים
מאד. הם נתקלים במערה גדולה ורוצים לחקור אותה. הם
פוגשים 3 אחים מוזרים, סם, לואיזה ונט, היודעים סוד
ואינם מגלים. הם מספרים שבמערה שוכנת רוח רפאים
מסוכנת ומשכנעים את ג'רי וטרי להיכנס ולחסלה. בבית
הקברות המקומי מתגלים 3 קברים שעליהם שמות
הילדים. במערה מתגלה אדם מוזר הטוען ששלושת
הילדים הם רוחות הרפאים שמתו לפני זמן רב. גם
המארחים הם רוחות רפאים. הספר נקרא במתח רב ועוסק
בעולם רוחות זר ומוזר, מתח לשם מתח בלי ערך נוסף.

צמרמורת: חוף
הרוחות
כתב: ר. ל. סטיין,
תרגום מאנגלית:
שלומית מאיר,
ספרית מעריב, 1995,
101 עמ'.

שבת

הספר בסדרת חגי ישראל. אין ציון שנת ההוצאה בספר כתבו: זאב גלילי ומרים 96 עמ'. מנוקד בליווי תצלומים ואיורים צבעוניים. משעל, איורים: אלכס בספר חומר רב-גוני על דיני שבת, תפילות ומזמורים גליקין, הוצאת: שירן, שירים וסיפורים לשבת. הפצה דני ספרים. שבתות מיוחדות כגון: שבת בראשית, שבת חזון, שבת נחמו, שבת הגדול וכו'. בסדרה חגי ישראל הופיעו ויופיעו 10 ספרים הכוללים את כל חגי ישראל, המסורתיים והחדשים כגון: יום העצמאות ויום ירושלים.

שרה פשוטה וגבוהה

אנה וכלב היתומים מאם, מתגעגעים לאהבת אם, לדרך וליד כתבה: פטרישיה שבתפל בהם ובבית. אביהם מפרסם מודעה בעיתון, הנענית מקלקלן, תרגום ע"י שרה, המציגה עצמה "פשוטה וגבוהה", היא באה לביתם בערבה ממחוז מיין שעל שפת הים, ושובה את לב כולם. מאנגלית: דוד נגב, ציורים: גיל אלקבץ געגועיה לים חזקים, והילדים מתפללים שתשאר ותתחתן הוצאת עם-עובד, 1995, עם אביהם. שרה היא אמן, מציירת, מייבשת פרחים, כנה ופשוטה. כלב הקטן דבק בה וחרד פן תעזבם. בניגוד לדמות האם "החורגת" הרעה, לפנינו אשה חמה ואהובה. היחס החם אליה החל לפני בואה, מתוך הבנה פסיכולוגית לצורך של ילדים באהבת אם, ולאב - באשה. ספר נפלא! יחסי אנוש חמים, געגועים ותקווה המתמלאים באהבה. המשך הספור בספר "עפרוני". מומלץ ביותר!

בית ישן-חדש

יפו לאחר מלחמת השחרור, סיפורם של דיירים יהודים כתבה: יגאל די-נור, החיים בצד תושבים ערבים שהחליטו להישאר. הסיפור מסופר ממבט עיניהם של אליה בת ה-10 וגד בן ה-7 שעברו לגור שם בבית "חדש" - ישן, הגדול מדירתם הקודמת. המקום זר, זו עיר מעורבת ושכנים ערבים, יש מסגד סמוך לבית. הכדור שנפל לחדר השכנים מפגיש את גיבורינו עם בני גילם הערבים: יחסי שכנות, לומדים מלים בערבית, פטסמבר 1949 - יפו קולטת עולים. לידת תאומים ועזיבת המקום לנגב בעקבות עבודת האב. הספר תיאורי יותר מאשר עלילתי. לא מרתק.

ספר המשלים של

ריקה

כתבה: ריקה ברקוביץ,

איורים: זאב. הוצאת:

בא"ר 1995, 62 עמ',

מנוקד.

בספר 24 משלים מחורזים, מקוריים, מהם מורחבים ומהם כמכתמי חכמה. כל אלה מאוירים בדישום קריקטורי המתאים לרוח המשלים. בחלקם המשלים על ומפי בעלי חיים מואנשים, - חלקם נסב על צמחים מונפשים. וחלקם - אמירות חכמה ומוסר. בספר גם 'הומור, משחקי מילים ובעיקר שנינה, חכמה, המעוררת מחשבה על המשל ונמשליו, המשלים כתובים בלשון עדכנית ועוסקים בדוגמאות מוכרות ולכן יתחבבו על הקוראים הצעירים, המשל כגריו לחשיבה רב-כיוונית, עשוי להיות פתח לפעילות ספרותית ויצירתית.

מכשפה מקוללת

כתבה: עפרה

גלברט-אבני, ציורים:

מושיק לין, הקיבוץ

המאוחד 1996, 63 עמ',

מנוקד.

קסמי המחשב מכאן ומרד הנעורים מכאן, הם נושא הספר. הבעיות העלולות להיגרם ע"י מחשבים כאשר המשתמש בהם אינו מבחין בין המשחק ובין החיים, מוצגות בספר באופן אליגורי ע"י עולם המכשפות, ונוצרת עלילה מרתקת ומשעשעת: פדיחה המכשפה הכניסה מחשב לביתה, כאשר נודע הדבר. הושלכה לכלא. בכישופיה ברחה ותכננה במחשב תוכנית סודית לפיה אין הצעירים שומעים בקול המבוגרים וחושבים שהם יודעים הכל, ובכך גרמה לתוהו ובוהו אצל בני האדם ובממלכת המכשפות.

הקוראים הצעירים יחנו מהעלילה ומתעלולי הגיבורה הבלתי שגרתית, והמבוגרים יבינו את המשמעות שמאחוריה: הסכנה הטכנולוגית כאשר איננה מבוקרת. מומלץ.

אל תספרו לילדים

כתבה וציירה: נעמי

שמואל, הוצאת הקיבוץ

המאוחד, 1996, 61 עמ',

מנוקד.

הבעיה - אם צריך לספר לצעירים מאורעות מן העבר, גם אם הם נוראיים או יש להסתיר מהם - עומדת בבסיס הספר. זהו ספר אליגורי, שכן המחברת היא בת לאם ניצולת שואה, והיא מעלה את נושא השתיקה או ההכחשה בקשר לשואה. אולם, הסיפור עצמו עוסק בשבט שימפנזים החי בעיר, הם מואנשים, יש להם שמות ומועצה ודיונים. לא הכל מסכימים להסתיר מהצעירים מה שארע, כי למען העתיד יש להכיר את העבר. ואכן,

כמה שימפנזים מתאכזרים וחוזרים על מה שארע פעם.
הגיבורה, "אור השמש" עוזבת את היער כדי להתחיל
במקום חדש.

קיים פער בין המסר האליגורי ההולם גיל גבוה ובין
העלילה המאנישה שימפנזים המתאימה לגיל נמוך, וספק
אם הם יבינו את המסר.
העלילה כתובה בעניין רב, וכדי להבין יש לנתח וללמד
את היצירה.

לכתות גבוהות

נושא ההתעללות המינית בכלל וגילוי עריות במשפחה
בפרט, נושאו של ספר זה, הולך ונפתח יותר ויותר לציבור,
וחדר גם לספרות לילדים ונוער. כאן הסיפור בחלקו עקף,
זכרונותיה של האם הנוסעת עם מיכל לפרוץ לטיול של
כיף. הנוסע היושב ליד מיכל עושה בה מעשה מגונה ואילו
אמה, שפגשה במטוס חברת ילדות, מספרת למיכל על
ההתעללות המינית של האב בביתו בחברתה. הסיפור
משתרע על פני חמש שעות הנסיעה ובסופו רואה הבת
את אמה באור חדש וחיובי. כך משלבת המחברת בעלילה
גם יחסי אם ובתה המתבגרת.
הסיפור נקרא בעניין רב ונושאו חשוב לציין.

תריסים מוגנים.

כתבה: חוה חבושי,

ציירה: ברכה

אלחסי-גורמר, הוצאת

הקיבוץ המאוחד 1996,

78 עמ'

תמר היא נערה בת 17 וחצי לומדת בשמינית וגרה לבדה
בדירה שכורה, כי הוריה נסעו לניו-יורק בעקבות עבודת
האב, ואילו היא בקשה להשאר בארץ.
הסיפור מסופר בגוף ראשון. תמר מספרת על האירועים
שעברה באותה שנה באופן חושפני ביותר, ממש, כמעט, כמו
ביומן אישי: הפגישה עם החבר (לא אמינה כל-כך), טיב
היחסים ביניהם, יחסי מין - כן? לא? מתי? הביקור בניו-יורק,
המפגש עם הבחור הנכה, משהו על החבר, משהו על החברה
הטובה שמתנסה בסמים ופוחדת מהריון לא רצוי.
הכל מתרחש בקצב מהיר כל כך, ואין שום אתנחתא בין
אירוע לאירוע כדי לנשום בנחת.

ילדה טובה

כתבה: יעל רוטמן,

הוצאת עלמה, 1996,

299 עמ'.

אין ספק שבני הנעורים, ובעיקר בנות, יקראו את הספר בשקיקה, אך לדעתי פרסום פרקי הספר "במעריב לנוער" עשה טוב לספר, שכן הפריד בין אירוע לאירוע בשבוע ימים ונתן לקוראים מרווח נשימה.

הספר הוא אחד בסידרה. בסידרה זו יצאו גם: כדור הארץ, התעופה, הייקום, אין שנת הוצאה, בספר 63 עמ', בליווי תצלומים, ציורים ואיורים צבעוניים והסברים מפורטים באותיות גדולות ובהירות. הספר מציג לקורא (צעיר כבוגר) מידע מפורט על מבנה גופני ותפקודיו השונים. הטקסטים מתומצתים וערוכים בקפידה ודיוק מדעי. בסוף הספר מפתח מפורט להתמצאות מהירה.

ספר נוסף בסדרת ספרי "איפה אפי" שבהם צריך למצוא את אפי בתוך עמוד גדול גדוש פרטים מזעריים. הפעם זהו עולם דמיוני שיצר הנדפורד, ובכל תחנה בעולם הדמיוני הזה עלינו לחלץ את אפי, כמובן, אך גם את צחור זקן, קוסם עם זקן לבן, כובע כחול מחודד וגם - מגילת קלף קטנה עם סרט אדום.

ההרפתקנים הערניים והרגועים שביננו צריכים למצוא 21 מגילות, כמנין העולמות הדמיוניים שיצר הנדפורד בכל דף. ובין גילוי לגילוי יש הרבה הפתעות מצחיקות, בדיחות מצוירות סיפורים שכל מילה עליהם מיותרת. ספר של חיפושים, הרפתקאות, שעשועים, דמיונות - לבעלי ארך רוח, הרבה סבלנות וחוש הומור. להרפתקנים בני כל הגילים.

גוף האדם

מילון ויזואלי נושאי (כותרת משנה שפה כהרף עין). בהוצאת ידיעות אחרונות | ספרי חמד, תרגום: גני נבות, יעוץ מדעי: פרופ' פינס

איפה אפי? המסע

המופלא

כתב וצייר: מרטין הנדפורד. תרגום: יהונתן נדב, הוצאת שוקן 1996, לא ממוספר,

משום בעולם

ספרים לילדי יוון - עפעל חיים

ספריות לילדים "נודדות" ברחבי יוון. מטרת היוזמים, אנשי "המרכז לילדים, נוער וספר", שבאתונה: להביא את הספרים לכל בית-ספר שבכל כפר ברחבי יוון. מן המרכז באתונה יוצאות מכוניות ובהן תיקי-נושאים אל בתי-הספר בכל פינה במדינה. המורים עובדים על פי תכניות-לימוד משותפות וגם על פי נטייתם האישית. כל תיק מהווה ערכה רבת-תועלת, עשירה, מרוכזת ו'מעוררת תיאבון'. בכל אחד מן התיקים: ספרות יפה בנושא הנלמד, ספרי יעץ למורה וספרי עזר לילד, חוברות עבודה, הצעות ליצירה, אביזרים ועזרים קטנים המסייעים לילד, משחקים וצעצועים השייכים לעניין, תמונות (תצלומים וציורים) ו"מכתב" מן התיק אל הילד.

במכתבו מבאר התיק, בדרך חביבה ומעוררת סקרנות, את מהות הנושא. הוא מציע לילד דרכי-פעולה ומשחק, ממליץ על הספרים שהוא נושא - ומבקש בתמורה ציורים, עבודות, סיפורים, שירים וכו'.

בין התיקים לנוער: תיק 'דון קישוט' תיק ה'אודיסיאה', ואף תיקים הנוגעים לישראל ולתרבות היהודית: בשביס-זינגר ('הסנדלרונים הקטנים') ועגנון ('תהילה', 'מאויב לאוהב').

בין תיקי הילדים: אגדות ומעשיות ('סינדרלה', 'עמי ותמי', 'כיפה אדומה'), סיפורי ים, סיפורי משפחה, אגדות יוון.

בתיק הים, למשל, מצויים: שירים, סיפורים, שירי זמר, אליהם נלוים מאמרים על הים, מפות, עזרים (חול-ים, צדפים, דגמי ספינות לבניה) תצלומי תלבושות ומסכות הנוגעות לנושא (שודדי ים, ספינים - וילדים בבגדי רחצה), משחקים וצעצועים, ועוד ועוד.

התיק חוזר אל המרכז ובו אוצרות חדשים: יצירות ילדים (בכיוור בציור וברקמה), מכתבים אל התיק, הצעות ובקשות לשיפורים וכו'.

התיק יצא לדרכו אל כיתה אחרת והוא ערוך מחדש ומועשר. הצוות לומד מדיווחי המורים, מהתרשמות המדריכים הפדגוגיים - ובעיקר מן הילדים. כל תיק נתון לשינויים.

לכשיגדלו הילדים, יהיו אנשים קוראים. יתרה על כן, אנו מקווים, שיחששו בצורך לקרוא. הם יזכו לידיד נאמן ויקר, שילווה אותם במשך כל ימי חייהם: 'הספר'. - כך כותבת אלגה קאוודיה הדיופולו, מנהלת המרכז.

ביקרה, ראתה ורשמה: ירדנה הדס

התוכן

עיון ומחקר

- 1 אשר סופר לילד הגרמני - (בשנים 1945 - 1933) - נירה קרן
 14 הקסם הוא בעין המתבונן (על מציאות ודמיון ביצירות נורית זרחי) - מנחם רגב
 23 דמות האשה בספרות הצדיקים לילדים - מאת ליאת פולוצקי

מתודה

- 37 הוראה "בדרך ההשוואה" במעשיות יהודיות - הרצליה רז

ביקורת

- 45 הנסיכה "יכולה הכל בעצמי" ליונה טפר - לאה שניר
 48 מבט ראשון - ג. ברגסון
 53 סרט או ספר
 56 ממדף הספרים

משוט בעולם

- 68 ספרים לילדי יוון - מפעל חיים - ירדנה הדס
 69 תוכן באנגלית
 70 תוכן בעברית

המשתתפים בחוברת

גרשון ברגסון - חוקר ספרות ילדים ונוער, משרד החינוך התרבות והספורט ירדנה הדס -
 מרצה, סופרת ומבקרת, מכללת בית ברל. ליאת פולוצקי - דוקטורנטית באוניב. העברית,
 בבית הספר לחינוך. נירה קרן - מרצה במכללה ע"ש ילין. מנחם רגב - חוקר מבקר ומרצה
 בספרות ילדים. הרצליה רז - סופרת, מבקרת ומרצה בספרות ילדים. לאה שניר - משוררת,
 עורכת כתב העת "עלי שיש".

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

June 1996, Vol XXII No. 4(88)
ISSN 0334-276X
Editor G. BERGSON

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

Study and Research

- Whatever Was Told to the German Child (years 1933 - 1945) - Nira Keren 1
Charm is in The Eye of the Beholder - Menachem Regev 14
(About Reality and Imagination the Works of Nurit Zarchi)
The Female Image in the Children Tzadikim Literature by Liat Polotzky 23

Methodology

- Teaching by the Method of Comparison in Jewish Tales - Hertzelia Raz 37

Review

- Princess "I can do it all" - Lea Snir 45
At First Sight - G. Bergson 48
Book or Movie? 53
From the Bookshelf 56

Around the World

- Books For The Children of Greece - Yardena Hadas 68
Contents in Hebrew 69
Contents in English 70

משרד החינוך התרבות והספורט

המזכירות הפדגוגית, ספרות ילדים ונוער

הרבעון "ספרות ילדים ונוער" מופיע זו השנה ה-23.

רבעון מדורים קבועים. ומשתתפים הם מטובי החוקרים של ספרות ילדים ונוער. על ערכו של הרבעון נאמר בין היתר:

כתב העת של "ספרות ילדים ונוער" מתמודד ללא רתיעה עם חשיפת הספרות הטובה כגורם מחנך לחיים של ערך, של שאר רוח ושל נשמה יתירה. (אהרן ידלין). הרבעון "פותח שער ראשון לילד הקורא, ומעודד אותו לאהבת הקריאה ולמלה הכתובה" (פרופ' א. רובינשטיין).

"עשרים שנות פעילות רצופות במסגרת הרבעון מצביעות על העובדה שהמהאמץ לטפח ספרות ילדים ונוער נהפך לדבר מה "שגרתי" (במובן החיובי של המלה) וכחלק קבע בנוף החינוכי שלנו. (פרופ' ד. גורדון).

תרומת החוברות לפיתוח ועידוד הקריאה החופשית בקרב התלמידים לא תסולא בפז. (ד"ר שמשון שושני).

העשור השלישי של הרבעון מעיד על חיוניותו וחשיבותו (ז. המר).

אנו מציעים לך, לחתום על הרבעון בטופס המצורף.

אל: מנהלת ספרות ילדים ונוער

אני מבקש/ת להיות מנוי/ה לספרות ילדים ונוער לשנת תשנ"ז מצורף צ'ק משוך על "קרן ספריות לילדי" על סך 30 ש"ח, לפקודת "קרן ספריות לילדי ישראל".

בברכה

השם

הכתובת

תשל"ה - ☐ א' (אזל)	☐ ב' (אזל)	☐ ג' - ☐	☐ ד' - ☐
תשל"ו - ☐ ה' (אזל)	☐ ו' (אזל)	☐ ז' - ☐	☐ ח' - ☐
תשל"ז - ☐ ט' - ☐	☐ י' - ☐	☐ י"א - ☐	☐ י"ב - ☐
תשל"ח - ☐ י"ג (אזל)	☐ י"ד - ☐	☐ ט"ו - ☐	☐ ט"ז (אזל)
תשל"ט - ☐ י"ז - ☐	☐ י"ח - ☐	☐ י"ט - ☐	☐ כ' - ☐
תשמ" - ☐ כ"א - ☐	☐ כ"ב - ☐	☐ כ"ג - ☐	☐ כ"ד - ☐
תשמ"א - ☐ כ"ה - ☐	☐ כ"ז (כפולה)	☐ כ"ח - ☐	☐ כ"ח - ☐
תשמ"ב - ☐ כ"ט - ☐	☐ ל' - ☐	☐ ל"א - ☐	☐ ל"ב - ☐
תשמ"ג - ☐ ל"ג - ☐	☐ ל"ד - ☐	☐ ל"ה - ☐	☐ ל"ו - ☐
תשמ"ד - ☐ ל"ז - ☐	☐ ל"ח - ☐	☐ ל"ט - ☐	☐ מ' - ☐
תשמ"ה - ☐ מ"א - ☐	☐ מ"ב (כפולה)	☐ מ"ג - ☐	☐ מ"ד - ☐
תשמ"ו - ☐ מ"ה - ☐	☐ מ"ו - ☐	☐ מ"ז - ☐	☐ מ"ח - ☐
תשמ"ז - ☐ מ"ט - ☐	☐ נ' - ☐	☐ נ"א - ☐	☐ נ"ב - ☐
תשמ"ח - ☐ נ"ג - ☐	☐ נ"ד - ☐	☐ נ"ה - ☐	☐ נ"ו - ☐
תשמ"ט - ☐ נ"ז - ☐	☐ נ"ח - ☐	☐ נ"ט - ☐	☐ ס' - ☐
תש"נ - ☐ ס"א - ☐	☐ ס"ב - ☐	☐ ס"ג - ☐	☐ ס"ד - ☐
תשנ"א - ☐ ס"ה - ☐	☐ ס"ו - ☐	☐ ס"ז - ☐	☐ ס"ח - ☐
תשנ"ב - ☐ ס"ט - ☐	☐ ע' - ☐	☐ ע"א - ☐	☐ ע"ב - ☐
תשנ"ג - ☐ ע"ג - ☐	☐ ע"ד - ☐	☐ ע"ה - ☐	☐ ע"ו - ☐
תשנ"ד - ☐ ע"ז - ☐	☐ ע"ח - ☐	☐ ע"ט - ☐	☐ פ' - ☐
תשנ"ה - ☐ פ"א - ☐	☐ פ"ב - ☐	☐ פ"ג - ☐	☐ פ"ד - ☐
תשנ"ו - ☐ פ"ה - ☐	☐ פ"ו - ☐	☐ פ"ז - ☐	☐ פ"ח - ☐